

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2015

Milan Rázek

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Milan Rázek

**Vztah Pia XII. k otázkám nacismu a
holocaustu během 2. světové války.**

Bakalářská práce

Praha 2015

Autor práce: **Milan Rázek**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Šafařík**

Rok obhajoby: **2015**

Bibliografický záznam

RÁZEK, Milan. *Vztah Pia XII. k otázkám nacismu a holocaustu během 2. světové války*. Praha, 2015. 54 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Šafařík

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je pokus o analýzu a objektivní hodnocení postojů katolické církve v čele s papežem Piem XII. k otázce holocaustu a nacismu během druhé světové války. K dosažení stanoveného cíle bude použita zejména metoda kompilační historické deskripce, přičemž hodnocení bude provedeno na základě rozpoznání, charakterizování a interpretování nejvýraznějších diferencí ve vnímání role Pia XII. během druhé světové války, a to zejména ve vztahu k nacismu a holocaustu. Dalším důvodem pro výběr tohoto tématu je snaha o interpretaci hlavních motivů, které výrazně ovlivnily vývoj politik Svatého stolce během 2. světové války.

V první kapitole budou charakterizovány některé důležité pojmy a zároveň zde bude představen základní charakter Vatikánu jako politického subjektu. Druhá kapitola bude zaměřena na osobu Pia XII. a jeho roli při podpisu říšského konkordátu. Ve třetí kapitole bude sledován vývoj politiky Vatikánu těsně před vypuknutím 2. světové války až do jejího konce. Následující kapitola se zaměří na důvody, které mohly mít vliv na postoj Svatého stolce ve vztahu k nacismu a holocaustu. V samotném závěru práce autor odpoví na otázky stanovené v úvodní části textu, shrne zjištěné informace a zhodnotí zjištěná fakta.

Abstract

The aim of the bachelor thesis is an attempt to analyze and objectively assess the attitudes of the Catholic Church led by Pope Pius XII to the question of the Holocaust and Nazism during World War II. To achieve the stated objective, a compilation of historical description will be used as the main method, while the assessment will be based on recognition, characterization and interpretation of the most distinctive differences in the perception of the role of Pius XII during World War II, particularly in relation to Nazism and the Holocaust. Another reason for choosing this topic is an effort to interpret major themes which greatly influenced the development of policies of the Holy See during World War II.

In the first chapter there are some important concepts characterized and also the base character of Vatican as a political entity. The second chapter focuses on the person of Pius XII. and his role in the signing of the Reich Concordat. The third chapter monitors the development of the Vatican policy shortly before the outbreak of the Second World War until its end. The following chapter focuses on the reasons that could have had an impact on the attitude of the Holy See in relation to Nazism and the Holocaust. At the end, the author answers the questions set out in the introductory part of the text, summarizes the information identified and evaluates the established facts.

Klíčová slova

Pius XII., Vatikán, 2. světová válka, Holocaust, Židé, nacismus, politika Vatikánu, Svatý stolec

Keywords

Pius XII., The Vatican, World War II, the Holocaust, Jews, Nazism, Vatican policy, The Holy See

Rozsah práce: 74922

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Milan Rázek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval za cenné rady, věcné připomínky, trpělivost a ochotu vedoucímu bakalářské práce PhDr. Petr Šafaříkovi.

**Institut mezinárodních studií
Projekt bakalářské práce**

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Milan Rázek

E-mail:

milan.razek@gmail.com

Semestr:

letní

Akademický rok:

2013/2014

Název práce:

Politika Vatikánu za 2. světové války

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

letní, 2014/2015

Vedoucí bakalářského semináře:

doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce (není povinné):

PhDr. Petr Šafařík

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Toto téma patří k nejkontroverznějším otázkám novodobé historie římskokatolické církve. Na politiku Vatikánu v období 2. světové války, případně na osobu Pia XII., existuje celá řada pohledů, přičemž závěry jednotlivých autorů se dodnes výrazně liší. Hlavním důvodem pro výběr tohoto tématu je snaha o objektivní hodnocení politiky Vatikánu, respektive Pia XII. ve sledovaném období.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Cílem bakalářské práce bude popis, analýza a hodnocení politiky Vatikánu ve sledovaném období, přičemž největší prostor bude věnován kontroverzní postavě Pia XII. Pozorován bude především vztah Vatikánu k otázkám nacismu a holocaustu. K dosažení stanoveného cíle bude použita zejména kompilační historická deskripce.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Diplomacie Vatikánu je sama o sobě nesmírně složitým jevem, zvláště pak její vývoj během období 2. světové války. Postoje katolické církve v čele s Piem XII. k otázkám holocaustu a nacismu budí neustále kontroverze, přičemž stále neexistují uspokojující odpovědi na řadu otázek týkajících se této problematiky. V této bakalářské práci bude katolická církev zastoupena převážně papežem Piem XII., podrobně bude věnována pozornost roli, kterou sehrál při podpisu říšského konkordátu, jeho diplomatickým snahám a především jeho postojům k vyvražďování Židů.

K problematice holocaustu a politiky Vatikánu existuje velké množství zdrojů a literatury. Ve své práci budu čerpat z odborné literatury, která se bude snažit zastoupit všechny významné pohledy na politiku Pia XII.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Bakalářská práce bude rozdělena na několik základních částí. V první kapitole budou charakterizovány některé důležité pojmy a zároveň zde bude představena papežská diplomacie, její charakteristiky, nástroje a cíle. V této kapitole bude věnována pozornost také roli římskokatolické církve, kterou zastávala ještě před sledovaným obdobím. Druhá část bude zaměřena na osobu Pia XII., na představení různých pohledů na jeho osobnost a zároveň zde budou uvedeny i jeho aktivity v diplomacii a církvi ještě před nástupem do papežského úřadu.

Ve třetí kapitole bude sledován vývoj politiky Vatikánu těsně před vypuknutím 2. světové války až do jejího konce. Tato část bude pozorovat vztah vatikánské diplomacie k hitlerovskému Německu, zejména Piovu politiku během druhé světové války a odkaz, který po sobě zanechal. V samotném závěru práce autor odpoví na otázky stanovené v úvodní části textu, shrne zjištěné informace a zhodnotí zjištěná fakta.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

BESIER, Gerhard. 2008. Svatý stolec a Hitlerovo Německo. Brno: Větrné mlýny

BLET, Pierre. Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů. Vyd. 1. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001, 333 s. ISBN 80-7266-082-9.

CORNWELL, John. Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII. 1. Vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2008, 398 s. ISBN 978-80-7381-311-6.

FRIEDLÄNDER, Saul, Pius XII. a III. říša, Bratislava, 1967

HALAS, František X. Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství : diplomacie Svatého stolce : České země a Vatikán. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 759 s., iv s. barev. obr. příl. ISBN 80-7325-034-9.

HEBEIS, Michael. Černá kniha Církve... A neuved' nás v pokušení. Knižní klub. Praha, 2012, ISBN 978-80-242-3542-4.

JEFFERS, H. Temná tajemství Vatikánu: pátrání po záhadách nejtajemnějšího státu na světě. V Praze: XYZ, 2011, 227 s. ISBN 978-80-7388-510-6.

SHAHRAD, Cyrus. Tajemství Vatikánu. 1. vyd. Přeložil Lumír Mikulka. Praha: Brána, 2009, 192 s. ISBN 978-80-7243-421-3.

ŠEJNMAN, Michail Markovič. Vatikán za druhé světové války. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, 352 s.

ZUCCOTTI, Susan, Under his very windows: the Vatican and the Holocaust in Italy, New Haven, 2000. ISBN 978-0-300-08487.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

OBSAH	1
ÚVOD	2
1. POLITIKA SVATÉHO STOLCE	6
1.1 <i>Nadpis druhé úrovně</i>	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
1.1.1 <i>Nadpis třetí úrovně</i>	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>
2. PACELLI A KONKORDÁTNÍ POLITIKA	9
2.1. <i>Eugenio Pacelli</i>	9
2.2. <i>Říšský konkordát</i>	13
3. ŘÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV A 2. SVĚTOVÁ VÁLKA	15
3.1. <i>Politika Pia XII.</i>	15
3.2. <i>Pius XII. a holocaust</i>	19
3.3. <i>Vánoční projev</i>	23
3.4. <i>Římští Židé</i>	25
3.5. <i>Ochránce Říma</i>	28
4. MOTIVY MLČENÍ PIA XII.	30
4.1. <i>Antikomunismus</i>	31
4.2. <i>Nedostatek informací</i>	32
4.3. <i>Mírotvůrce</i>	33
4.4. <i>Antijudaismus</i>	34
5. ZÁVĚR	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
ZÁVĚR	35
SUMMARY	37
POUŽITÁ LITERATURA	39
SEZNAM PŘÍLOH	42
PŘÍLOHY	43

Úvod

Diplomacie Vatikánu je sama o sobě nesmírně složitým jevem, zvláště pak její vývoj během 2. světové války. V novodobých dějinách Vatikánu není okolo jiného papeže více kontroverzí, než je tomu u Pia XII. (občanským jménem Eugenia Paceliho). I po více než 55 letech od jeho úmrtí v roce 1958 stále nejsou uspokojivě zodpovězeny palčivé otázky týkající se vztahu politiky Vatikánu k nacismu a holocaustu v letech 1939-1945.

Politice Vatikánu a jejímu vztahu k hitlerovskému Německu se v posledních letech věnovala celá řada autorů. Drtivá většina jejich studií je zaměřena na hodnocení role papeže Pia XII. ve vztahu k Německu během 2. světové války. I přes četnost zpracování tohoto tématu se autoři nedokáží shodnout na odkazu, který po sobě Pius XII. zanechal. Názory na roli Pia XII. během druhé světové války se tedy dodnes výrazně liší, přičemž jedni smířlivým a mnohdy obdivným tónem hovoří o Eugeniu Pacellim jako o posledním skutečném diplomatovi v čele Svatého stolce a jako o člověku, který zarputile bojoval proti nacismu a holocaustu. Na druhé straně naopak stojí skupina, která Pia XII. odsuzuje za jeho nečinnost a nedostatečnou snahu při boji proti holocaustu a nacismu. Nejméně početnou část tvoří autoři, kteří se snaží nalézt jistý průsečík mezi oběma protipóly a odprošťují se od názorové vyhraněnosti.

Skutečnost, že se autoři stále rozcházejí v hodnoceních postojů a angažovanosti Pia XII. ve vztahu k holocaustu, činí toto téma stále zajímavým a vhodným k dalšímu zkoumání. Aktuálnosti tohoto tématu navíc dopomáhá stále nevyřešená otázka zabývající se procesem beatifikace Pia XII., která vzbuzuje v posledních letech neustálé kontroverze.

V této práci bude podrobně věnována pozornost roli, kterou Pacelli sehrál při podpisu říšského konkordátu, jeho diplomatickým snahám a především jeho postojům k vyvraždění Židů.

Cílem bakalářské práce je pokus o analýzu a objektivní hodnocení postojů katolické církve v čele s papežem Piem XII. k otázce holocaustu a nacismu během druhé světové války. K dosažení stanoveného cíle bude použita zejména metoda kompilační historické deskripce, přičemž hodnocení bude provedeno na základě rozpoznání, charakterizování a interpretování nejvýraznějších diferencí ve vnímání role Pia XII. během druhé světové války, a to zejména ve vztahu k nacismu a holocaustu. Zároveň považuji za nutné odpovědět na otázky: Jaké byly hlavní motivy mlčení Pia

XII. během 2. světové války? Který z těchto důvodů měl největší vliv na politiku Svatého stolce?

Segment autorů byl vybrán na základě analýzy recenzí publikací, které jsou věnovány této problematice, přičemž bude kladen důraz na fakticitu textu, odbornou způsobilost autorů a na celkovou kvalitu zpracování daného tématu. Snahou autora je primárně vycházet z nově vydaných publikací po roce 2000, jejichž součástí jsou nově dostupné dokumenty a tyto práce tak mohou nabízet větší vypovídající hodnotu. Recenze konkrétních prací budou čerpány zejména z multibasek typu ProQuest, Ebsco, JSTOR, SAGE a další. Tento výběr byl proveden objektivně a na základě uvedených kritérií.

Bakalářská práce je rozdělena na několik základních částí. V první kapitole budou charakterizovány některé důležité pojmy a zároveň zde bude představen základní charakter Vatikánu jako politického subjektu, bude nastíněno jeho hodnotové a ideologické založení. Zároveň zde bude věnován prostor pro seznámení se s papežskou diplomacií, jejími charakteristikami, nástroji a cíli. Druhá kapitola bude zaměřena na osobu Pia XII., na představení jeho osobnosti a zároveň zde budou uvedeny i jeho aktivity v diplomacii a církvi ještě před nástupem do papežského úřadu, zejména bude věnována pozornost jeho roli při podpisu říšského konkordátu. Ve třetí kapitole bude sledován vývoj politiky Vatikánu těsně před vypuknutím 2. světové války až do jejího konce. Tato část bude pozorovat vztah vatikánské diplomacie k hitlerovskému Německu, zejména Piovu politiku během druhé světové války a odkaz, který po sobě zanechal. Následující kapitola se zaměří na důvody, které mohly mít vliv na postoj Svatého stolce ve vztahu k nacismu a holocaustu. V samotném závěru práce autor odpoví na otázky stanovené v úvodní části textu, shrne zjištěné informace a zhodnotí zjištěná fakta.

K problematice holocaustu a politiky Vatikánu existuje velké množství zdrojů a literatury. Ve své práci budu čerpat z odborné literatury, která se bude snažit zastoupit všechny významné pohledy na politiku Pia XII.

Mezi obhájce Pia XII. a politiky církve během 2. světové války lze zařadit francouzského jezuitského kněze Pierra Bleta SJ. Tento autor, který přináší pohled ze strany církevního prostředí, byl odborníkem na dějiny vztahů mezi církví a státem. Mimo jiné sedmnáct let vyučoval dějiny diplomacie na Papežské církevní akademii.

Jeho kniha *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*¹ je snahou o obhajobu Pia XII. vůči jeho kritikům. Podle Bleta byl Pius XII. papežem, který může být právem nazýván „mučedníkem totalitarismu“. Tímto tvrzením v úvodu své knihy předesílá postoj, který zaujal vůči papeži Piu XII.

Dalším autorem, který hájí Pia XII. je Gordon Thomas, britský spisovatel literatury faktu, který je předním odborníkem na svět zpravodajských služeb. Autor knihy *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty*² vychází z dlouhodobě utajovaných materiálů a popisuje, po jak tenkém ledě se Pius XII. pohyboval, když se vyhýbal veřejnému odsouzení Hitlerova režimu a zároveň pomáhal pronásledovaným Židům. Nutno podotknout, že autorovým cílem je od počátku snaha o rehabilitaci Pia XII., čímž se automaticky staví proti argumentaci Pacelliho kritiků.

František X. Halas je autorem knihy *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství: diplomacie Svatého stolce: České země a Vatikán*³. Autor je historikem a profesorem Palackého univerzity v Olomouci, kde do roku 2011 přednášel na teologické fakultě, v letech 1990 – 1999 působil ve funkci velvyslance ve Vatikánu. Tato práce představuje základní instituce a diplomacii Vatikánu. Součástí této knihy jsou také podkapitoly věnující se Piu XII. a jeho působení během druhé světové války. Autor sleduje počínání Pacelliho a argumentuje v jeho prospěch.

Jedním z hlasitých Piových odpůrců je historik a autor literatury faktu John Cornwell. Jeho kniha *Hitler's Pope: The Secret History of Pius XII.*, v českém překladu *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.*⁴, je zcela jasně kritická vůči církvi a papeži. Jak ovšem sám uvádí ve své knize, jeho prvotním motivem byla snaha o rehabilitaci jeho pontifikátu. Papeže Pia XII. obviňuje z otevřeného antisemitismu a kritizuje ho za to, že selhal v odsouzení nacismu.

Další přínosnou prací byla kniha *Vatikán: Moc papežů*⁵ (původní název: *Vatikan, Die Macht der Päpste*). Jejím autorem je německý novinář, který se tématu novodobé historie Vatikánu věnuje již dlouhodobě. Kniha představuje životopisy pěti papežů, kteří byli v čele pontifikátu během 20. a 21. století. Jednou z těchto zkoumaných osobností je papež Pius XII. Autor se snaží o nezaujatý pohled, který

¹ Pierre Blet, *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů* (Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001).

² Thomas Gordon, *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty* (Praha: Knižní klub, 2013).

³ František X. Halas, *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství: diplomacie Svatého stolce: České země a Vatikán* (Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004).

⁴ John Cornwell. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* (Praha, BB/art, 2008).

podkládá velkým množstvím faktů a citací, s cílem dopomoci čtenáři lépe pochopit kontext dějin.

Jako zástupce tzv. populární literatury jsem zvolil britského publicistu Cyruse Shahrada. Jeho kniha *Tajemství Vatikánu*⁶ je pro účely této práce vcelku problematická. Autor zde poukazuje na nejkontroverznější „zajímavosti“ z historie Vatikánu, mnohdy ovšem na úkor relevantnosti textu. Čistě pro faktografickou práci tak tato kniha není vhodná, avšak pro ucelený pohled na obraz Pia XII. v literatuře je nutné ji použít. V textu bude z knihy citováno v kombinaci s další odbornou literaturou, díky které bude možné Shahradova fakta potvrdit.

⁵ Guido Knopp, *Vatikán: moc papežů* (Praha: Ikar, 2003).

⁶ Cyrus Shahrada, *Tajemství Vatikánu* (Praha: Brána, 2009).

1. Politika Svatého stolce

Cílem předkládané bakalářské práce je analýza a objektivní hodnocení postojů Svatého stolce, potažmo římskokatolické církve v čele s papežem Piem XII. k otázce holocaustu a nacismu během druhé světové války. Pro tyto účely je nutné vymezit základní pojmy.

Termínem Svatý stolec (lat. Sancta Sedes) nebo také Apoštolský stolec (lat. Sedes Apostolica) jsou označovány instituce a úřady⁷ v čele s papežem⁸, které řídí římskokatolickou církev. Papež stojí nad všeobecným koncilem a sborem biskupů, jeho rozhodnutí nepotřebují žádného potvrzení, není proti nim odvolání k žádné instanci.⁹ Nejvyšším orgánem, který využívá papež při výkonu svých povinností je římská kurie, která pro dobro církve jedná jménem a autoritou Svatého otce.¹⁰ Kromě kardinálů a jiných titulárních biskupů pracují v kurii úředníci, kteří mají nejméně dva doktoráty (kanonické právo, teologie) a prošli přísným konkurzem.¹¹

Svatý stolec je subjekt mezinárodního práva s právem legačním a kontraktačním, který se řídí podle kanonického práva.¹² Kanonické právo je „právem církve, která je – bez újmy práva božského (ius divinum) – jeho původcem (auctor) neboli materiálním pramenem, v užším smyslu lze za materiální pramen kanonického práva označit normotvorné orgány církve.“¹³ Kanonické právo lze tedy chápat jako právní řád katolické církve, která je jeho autorem.¹⁴

Svatý stolec je možné označit jako politickou organizaci, a to navzdory primárnímu poslání katolické církve, kterým je šíření víry. Ve sledovaném období byla však jeho role, co by politické instituce diametrálně odlišná od té dnešní. V době mezinárodní krize a v počátcích válečného konfliktu, ale i během něho, byl Svatý stolec více než kdy jindy brán jako politický subjekt, který stál v čele Vatikánu, jakožto suverénního městského státu. Jeho vlastní ambice ohledně vlivu na společnost byly

⁷ Souhrnně nazývány římská kurie, tedy soubor pomocníků představitele římskokatolické církve (pozn. autora).

⁸ Plný titul papeže zní: N. N., biskup římský, náměstek (vikář) Ježíše Krista, nástupce knížete apoštolů, nejvyšší velekněz všeobecné Církve, patriarcha Západu, primas Itálie, arcibiskup a metropolita římské provincie, suverén státu Vatikánské Město, služebník služebníků Božích (pozn. autora).

⁹ Rajmund Jiří Tretera, *Církevní právo* (Praha: J. Krigl, 1993), 139.

¹⁰ „The Roman Curia“, Oficiální stránky Vatikánu, http://www.vatican.va/roman_curia/index.htm (staženo 30. 7. 2015).

¹¹ Rajmund Jiří Tretera, „Církevní právo,“ 134.

¹² Jiří Rajmund Tretera, Zboj Horák, *Slovník církevního práva* (Praha, Grada Publishing a.s., 2011), 22.

¹³ Ignác Antonín Hrdina, *Kanonické právo: dějiny pramenů, teorie, platné právo* (Plzeň, Aleš Čeněk, 2011), 57.

¹⁴ Ibid., 59.

v druhé polovině 19. století a v první polovině 20. století výrazně vyšší než je tomu dnes.

Pod pojmem Vatikán se skrývá označení Vatikánského městského státu, tedy suverénního území v Římě. Jedná se o stát vytvořený Apoštolským stolcem uzavřením smlouvy s Itálií v roce 1929,¹⁵ jehož čele stojí papež, který zastává plnou zákonodárnou, výkonnou a soudní moc. Stát Vatikánského města je stejně jako Svatý stolec subjektem mezinárodního práva, na rozdíl od něj se ale řídí vatikánským právem.

Pojmy Vatikán a Svatý stolec bývají velmi často zaměňovány, a to zejména v novinářské a literární mluvě. Tyto termíny bývají slučovány, čímž dochází k omylům a záměnám v terminologii.¹⁶ Pro účely této práce budou tyto termíny také sloučeny, a to zejména pro větší srozumitelnost a přehlednost textu. V případě, že bude nutné pracovat s pojmem Vatikán ve smyslu státu či území, bude tento termín v textu formulován jako Vatikánský městský stát či území Vatikánu.

Dalším důvodem pro sloučení terminologie je fakt, že ve sledovaném období byla zahraniční politika Vatikánu spolu se Svatým stolcem, případně papežem často stavěna do role prostředníka při jednáních znesvářených stran. Tento fakt zapříčinil, že samostatné instituce Vatikán a Svatý stolec, byly i přes patrné rozdíly, které mezi nimi jsou, vnímány jako jeden politický útvar. V této práci tak bude na tyto instituce nahlíženo jako na jeden celek, který v čele s papežem vedl římskokatolickou církev.

Vatikán je ve své podstatě velmi rigidní institucí, která se ke změnám stavěla vždy velmi váhavě, lépe řečeno odmítavě. Státní zřízení Vatikánu je do dnešního dne Teokratickou absolutní monarchií v čele s voleným papežem. Jak upozorňuje Halas je jeho státní doktrína stará více než půldruhého tisíciletí¹⁷ a přiznává, že demokracie není pro katolickou církev cílem, ale nástrojem. Odmítání interní demokracie v katolické církvi má podle něj výhradně praktický účel nikoli doktrinální charakter.¹⁸

Cílem Vatikánu bylo vždy šíření víry, napříč dobou lze však spatřit výrazný rozdíl mezi užitím politických prostředků pro plnění tohoto cíle. Zatímco dnes pouze vstupuje do politické diskuze a snaží se o prosazování náboženských svobod¹⁹, tak ve sledovaném období Vatikán politiku sám vytvářel a snažil se působit jako významný

¹⁵ Tretera, Horák, "Slovník církevního práva," 133.

¹⁶ Ibid., 133.

¹⁷ Halas, "Fenomén Vatikán," 16.

¹⁸ Ibid., 347 – 348.

¹⁹ Jürgen Erbacher, *Vatikán* (Praha: Grada, 2012), 73.

hráč v oblasti zahraniční politiky. Důkazem může být jeho spojenectví s celou řadou nově nastolených režimů v průběhu první poloviny 20. století.

V první polovině 20. století byly pro Svatý stolec vlivy antimodernismu, případně anti-demokratismu charakteristické. Vatikán se v tomto období obával jakýchkoliv změn a ve snaze o zachování stávajících pořádků podporoval celou řadu autoritářských režimů, které byly nakloněny římskokatolické církvi. Například v Rakousku před nacistickým anšlusem bylo záměrem tehdejších představitelů vytvořit křesťanský korporativní stát. Mělo se jednat o diktaturu podporovanou armádou, byrokracií a katolickou církví.²⁰ Svatý stolec podporoval také převrat generála Franca ve Španělsku, který přinesl církvi stabilitu a spoluúčast na formování politiky státu. Zároveň odstranil z cesty levicové síly, které vliv církve ohrožovaly. Svou podporu vyjadřoval Vatikán také dalším klerofašistickým režimům – například na Slovensku nebo v Chorvatsku. Představa spolupodílení se na vytváření státní politiky – zejména v oblasti školství a rodinného práva - byla pro Vatikán silnější, než obava z případných rizik, která nacistický režim představoval.

Halas ve své snaze obhájit postoje Vatikánu k autoritářským režimům, dává za příklad USA, které také dříve v obavě z rozšíření komunismu podporovaly autoritářské režimy. Staví tedy do roviny postoj USA a Vatikánu, pro který měla být také motivací ochrana proti komunismu.²¹ S tímto argumentem se můžeme setkat zejména u autorů, kteří pocházejí z církevního prostředí. Za kolaborací s fašistickými autoritářskými režimy podle nich nebylo sledování vlastním zájmů církve ale ochrana věřících před komunismem.

Spolu s bouřlivým obdobím první poloviny 20. století se bylo nutné vypořádat s výraznými společenskými změnami. Na ty reagoval 2. vatikánský koncil, který se konal v letech 1962 – 1965. Původní Kodex kanonického práva byl už dávno zastaralý²² a církve navzdory svému antimodernismu musela reagovat na potřeby tehdejší doby.

²⁰ Evan Burr Bukey, *Hitlerovo Rakousko: jedna říše, jeden národ*. (Praha, Rybka Publishers, 2002), 25.

²¹ Halas, "Fenomén Vatikán," 347.

²² Hrdina, "Kanonické právo," 113.

2. Pacelli a konkordátní politika

2.1. *Eugenio Pacelli*

Pius XII., vlastním jménem Eugenio Pacelli Giuseppe Maria, je jednou z nejkontroverznějších postav druhé světové války. Historici a znalci politiky Vatikánu v období druhé světové války se i po letech nemohou shodnout v názoru na odkaz, který po sobě zanechal. Za pomoci nových svědectví uvolněných z vatikánského archivu je možné zkoumat nejen osobu Pia XII., ale také samotnou politiku Vatikánu, jejímž byl hlavním představitelem.

Eugenio Pacelli Giuseppe Maria se narodil 2. března 1876 v Římě do aristokratické rodiny. Jeho otec Fillip Pacelli byl vatikánským právníkem a jeho dědeček Marcantonio Pacelli byl jedním ze zakladatelů vatikánského deníku *L'Osservatore Romano*. Eugenio tedy vyrůstal v prostředí, které ho samo o sobě směřovalo ke kariéře na vatikánské půdě.

Po dokončení středního vzdělání, vstoupil do semináře v Almo Capranica. Následně studoval na Papežské univerzitě Gregoriana, ze zdravotních důvodů však žil se svou rodinou, nikoliv na studentských kolejích. Univerzitu vystudoval s vyznamenáním a 2. 4. 1899 byl vysvěcen na kněze.²³ Roku 1901 se na doporučení svých učitelů stal členem Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti a o tři roky později papežským komořím. V letech 1904 – 1916 vypomáhal kardinálu Gasparrimu, později Státnímu kancléři. Roku 1911 se stává podsekretářem, následující rok mladším sekretářem a roku 1914 sekretářem Kongregace. Během 1. světové války byl Pacelli tajemníkem pro mimořádné otázky, v této funkci se soustředil zejména na zoufalou situaci válečných zajatců. Díky jeho úsilí se dostalo domů zhruba 65 000 zajatců.²⁴

V dubnu roku 1917 je jmenován papežem Benediktem XV. do funkce nuncia v Bavorsku, kam odjíždí okamžitě po vysvěcení na arcibiskupa Sardi neboli Sardes. Poté působil jako apoštolský nuncius všech spolkových zemí i Německa jako celku. V tomto období se také zrodil jeho antikomunismus.²⁵ Negativní zkušenost s komunisty

²³ „Pio XII.“, Oficiální stránky Vatikánu, http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/biography/documents/hf_p-xii_bio_20070302_biography.html (staženo 24. 7. 2015).

²⁴ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 63.

²⁵ Gerhard Besier, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo* (Brno, Větrné mlýny, 2008), 33.

získal, když čelil jejich útoku na nunciatury v Mnichově v roce 1919.²⁶ Zejména tyto události jsou uváděny jako počátek obav Pia XII. z rozšíření bolševismu.

Roku 1920 je oficiálně jmenován nunciem Německa a v roce 1925 se z Mnichova stěhuje do Berlína. Zároveň je jmenován doyenem diplomatického sboru. Výsledkem jeho působení v Německu bylo uzavření konkordátu s Bavorskem a Pruskem. Bavorský konkordát byl podepsán 29. března 1924 a k jeho ratifikaci došlo bavorským zemským sněmem 15. ledna 1925. Konkordát s Bavorskem byl vnímán jako velký úspěch Pacelliho diplomacie. Články o školství zaručovaly církvi dalekosáhlý vliv na bavorský vzdělávací systém. Stát se navíc zavázal k trvalé ochraně a podpoře katolické církve. Církev se zavázala pouze k tomu, že bude využívat především německé duchovní²⁷ Pruský konkordát, podepsaný 14. června 1929 a ratifikovaný 9. července pruským zemským sněmem, nebyl takovým úspěchem jako Bavorský konkordát či Lateránské dohody. Tato smlouva mezi církví a státem byla pouze kompromisem.²⁸ Ve své konkordátní politice pokračoval i poté co byl povolán v roce 1929 papežem Piem XI. zpět do Říma, kde byl jmenován kardinálem.

Během svého dlouholetého působení v Německu si vybudoval velmi blízký vztah k této zemi a jejím obyvatelům. Právě to se později stalo nesmírně důležitým prvkem pro jeho další působení v rámci církve. Tento vztah byl ovlivněn jeho úspěchy a s nimi spojeným kariéerním postupem hierarchií římskokatolické církve.

Jak uvádí historik Guido Knopp: „Oněch dvanáct let co sloužil jako nuncius na německé půdě, nevzbudilo jen jeho náklonnost k zemi a lidem severně od Alp, zdálo se, že ona léta poznamenala i jeho samotného.“²⁹ Navíc jeho charakteristickými vlastnostmi byly přesnost, pečlivost, smysl pro pořádek a povinnost. V nich mohl konkurovat každému pruskému úředníkovi.³⁰ Zároveň mu jeho snahy otvíraly dveře u čelních představitelů, nejenom církve, ale také jednotlivých zemí. Měl tak možnost zdokonalovat se v diplomacii, která vyústila v podepsání výše uvedených konkordátů.

Pacelliho řeč na rozloučenou v sále mnichovského Odeonu v červenci 1925 byla vyznáním sympatií. „Když dávám sbohem Mnichovu, městu s nádhernými výtvoři jeho smyslu pro umění a jeho živé víry (...), zdravím s pohnutím v srdci všechn bavorský

²⁶ Lonely P.C. Kent, *Cold War of Pope Pius XII : The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943-1950.* (Montreal, QC, CAN, McGill-Queen's University Press, 2002) 15.

²⁷ Besier, „Svatý stolec a Hitlerovo Německo,” 93.

²⁸ Ibid., 95.

²⁹ Knopp, „Vatikán: moc papežů,” 25.

³⁰ Ibid., 25.

lid, jehož středu jsem v uplynulých letech našel druhý domov.³¹ Jak lze na tomto příkladu, tak si Pacelli vybudoval Německu, zejména pak k Bavorsku a jeho obyvatelům vřelý vztah.

V únoru roku 1930 roku převzal z rukou kardinála Gasparriho úřad Státního sekretáře a v této funkci setrval až do svého zvolení papežem roku 1939. Mezitím se mu v roce 1933 podařilo podepsat celoněmecký konkordát (viz kapitola 2.1).

Vzhledem k okolnostem úmrtí Pia XI. se vyrojilo spolu s nástupem Pacelliho do funkce papeže spoustu konspiračních teorií. Papež Pius XI. totiž nedlouho před svou smrtí pracoval na projevu, ve kterém měl ostře odsoudit fašismus. Pouhý den před tím, než měl pronést projev, který mohl ovlivnit směr událostí 20. století,³² byl nalezen mrtvý. Jako oficiální příčina úmrtí bylo určeno selhání srdce, avšak jednou z verzí je, že se Mussolini obával možné exkomunikace. Proto si mohl objednat u doktora Francesca Pettaciho, otce Claretty, Duceho dívky, otrávení papeže.³³ Tento scénář, i s ohledem na zdravotní stav Pia XI., který byl v posledních letech života vážně nemocný, se zdá však málo pravděpodobný. Text projevu, se ovšem nikdy nepodařilo objevit ale je možné, že zmizel ve vatikánském archivu, kde je uložen společně s dalšími tajnými dokumenty³⁴ a objeví se s dalším odtajňováním vatikánských archivů.

Navzdory obvyklému průběhu volby nového papeže byl kardinál Eugenio Pacelli, který si zvolil jméno Pius XII., zvolen papežem už ve 3. kole skrutinia konkláve 2. března 1939. Zejména díky svému taktu a diplomatickým zkušenostem byl v době krize brán jako nejlepší možný kandidát.³⁵ Pierre Blet píše o Pacellim jako o nově zvoleném papeži, jenž se ujal úkolu, který mu vyznačil jeho předchůdce: bránit světový mír. Jeho volba byla přijata se všeobecným souhlasem. Zatímco v Německu zavládla chladná rezervovanost, ve Spojených státech, ve Francii, v Anglii byla volba Pacelliho oslavována jako vítězství nad totalitními státy. Od nového papeže se očekávalo uklidnění a účinné akce pro zachování míru.³⁶ Naděje vkládané do nově zvoleného papeže směřovaly tedy především k jeho diplomatickým schopnostem, díky kterým měl

³¹ Knopp, "Vatikán: moc papežů," 28.

³² Shahrád, "Tajemství Vatikánu," 97.

³³ Heinz-Joachim Fischer, *Dějiny papežů* (Olomouc: FONTÁNA, 2005), 73.

³⁴ *Ibid.*, 73.

³⁵ Frank J. Coppa, *Papacy, the Jews, and the Holocaust* (Washington, DC, USA, Catholic University of America Press, 2006), str. 184.

³⁶ Blet, "Pius XII. a druhá světová válka," 18.

být schopen provést katolickou církev nelehkým obdobím a sehrát významnou roli při mírových rozhovorech.

Názorů na Pacelliho osobnost existuje celá řada a mnoho z nich se výrazně liší. Mnozí hovoří o charismatickém, přísně vypadajícím muži. Například Pierre Blet ho popisuje následovně: „Jeho asketická tvář, jeho intenzivní soustředění při slavnostních ceremoniích zarážely duše málo mystické. Na druhé straně jeho vysoká inteligence, posílená zázračnou pamětí, dozrála privilegovanou diplomatickou zkušeností.“³⁷ Jako protipól Bletova snad až příliš obdivného pohledu na Pia XII. lze brát práci Johna Cornwella. Jeho osobu popisuje následovně: „Byl 183, cm vysoký, hubený jak tyčka při svých 57 kg váhy, lehkonožý, s pravidelnými návyky... Každého, kdo se s ním setkal, překvapila jeho extrémní bledost. Pokožka, napnutá přes výrazné rysy, byla téměř popelavá, nezdravá, vypadala jako starý pergamen... Mluvil vysokým hlasem, trochu plačtivým, s přepečlivou artikulací... Někteří hovořili v souvislosti s ním o “kočičí vnímavosti”, jiní o občasném sklonu k “zženštilé” ješitnosti.“³⁸ Předchozí charakteristiky mohou působit neodborně či dokonce přehnaně, avšak u popisování postavy Pia XII. se s nimi setkáváme pravidelně a jen podtrhují přístup, případně závěry jednotlivých autorů. Na těchto příkladech lze spatřit rozdílnost vnímání postavy Pia XII., a to již při popisu jeho charakteristických rysů. Všichni autoři se ovšem shodují na faktu, že byl výraznou osobností se smyslem pro pečlivost.

Papež Pius XII. stál v čele římskokatolické církve 19 let. Žádný jiný papež novodobé historie nevedl katolickou církev v tak těžkém období. V této bouřlivé době se musel vypořádat jak s nacionálními socialisty, tak s komunisty. Při hodnocení jeho pontifikátu se autoři shodují pouze v jedné věci, a to že byl kontroverzní. Tyto kontroverze byly zapříčiněny zejména dobou a okolnostmi, během kterých vedl katolickou církev.

Značný rozruch vznikl i po úmrtí papeže Pia XII., který zemřel 9. října 1958 na zámku Gandolfo. Nepovedeným balzamováním těla osobním lékařem papeže Riccardem Galeazziho-Lisim byla zneuctěna jeho památka. Během obřadů pro truchlící se linul z těla nesnesitelný zápach a na zelenající pleti se začaly objevovat fialové skvrny. Poslední obřady musely být dokonce zrušeny.³⁹ Takto nedůstojný konec čekal

³⁷ Blet, “Pius XII. a druhá světová válka,” 18.

³⁸ Cornwell, “Hitlerův papež,” 9-10.

³⁹ Ibid., 102-105.

papeže, s nímž skončila jedna etapa Svatého stolce, která stále vrhá stín na celou katolickou církev.

2.2. Říšský konkordát

V letech 1919 až 1933 se stalo hlavním cílem politiky Vatikánu v Německu propojení vazeb mezi církví a státem. Od počátku se musel německý nuncius Pacelli vypořádat s řadou překážek, které vycházely z historického vztahu Německa k papežům. V druhé polovině 19. století byla totiž představa uzavření říšského konkordátu téměř nemožná, zejména německý kancléř Otto von Bismarck tuto ideu nepovažoval za reálnou.

Bismarck usiloval svými konzervativními postoji o obranu monarchie proti liberálním, demokratickým nebo sociálním hnutím.⁴⁰ Roku 1870 vznikla v pruské poslanecké sněmovně z katolického sdružení strana Centrum (Zentrum), která v roce 1871 vstoupila jako druhá nejsilnější parlamentní strana do Říšského sněmu. Bismarck sledoval novou konfesionální stranu s nedůvěrou a domníval se, že se katolické seskupení staví již předem do opozice vůči státu.⁴¹ Zejména z tohoto důvodu se pokusil prostřednictvím tzv. „Kulturkampf“, tedy sérií proticírkevních opatření, rozložit Centrum. Jeho pokus mu ovšem nevyšel, naopak vedl k semknutí katolického obyvatelstva.⁴²

Situace katolické církve se výrazněji změnila až po první světové válce, kdy se Centrum stalo hlavní politickou silou Německa, a postavení církve se opět začalo upevňovat. Změny politické situace hodlal Vatikán využít v podobě uzavření konkordátu s Německem.

Podle mezinárodního práva jsou konkordáty smlouvy, které potvrzují spolupráci mezi Apoštolským stolicí a jinou politickou entitou, nejčastěji státem. Tato ujednání byla chápána jako vzájemná výměna privilegií a ústupků.⁴³

V případě Německa docházelo zprvu k jednáním mezi římskokatolickou církví a jednotlivými spolkovými zeměmi, avšak hlavním cílem zůstávalo uzavření říšského

⁴⁰ Helmut M. Müller, Karl-Friedrich Krieger a Hanna Vollrath, *Dějiny Německa* (Praha: NLN, 2004), 174.

⁴¹ Ibid., 186.

⁴² Ibid., 187.

⁴³ Tretera, Horák, „Slovník církevního práva,” 68.

konkordátu⁴⁴, který by se vztahoval na všechny spolkové země. Po dosažení dílčích úspěchů v podobě uzavření konkordátu s Bavorskem roku 1924 a s Pruskem roku 1929 vypukla hospodářská krize, která vedla ke konci Výmarské republiky. Ještě před sesazením bádenské vlády nacionálními socialisty se podařilo Pacellimu uzavřít konkordát k jehož ratifikaci došlo 10. března 1933.⁴⁵ Cílem Pacelliho ovšem stále zůstávala idea uzavření smlouvy s celou Německou říší. Tuto vizi ovšem realizoval až ve spojení s nacionálními socialisty v čele s Adolfem Hitlerem.

Reakce z řad církve na nástup nacionálního socialismu v Německu byly z počátku vcelku pozitivní. Svatý stolec v období března a dubna 1933 prohlašoval, že vidí v nacionálním socialismu a stejně tak i ve fašismu jedinou záchranu před komunismem a bolševismem.⁴⁶ A tak co se nepovedlo Pacellimu při jednáních s dřívější vládou, byl ochoten realizovat ve spolupráci s nacisty. Důležitost a naléhavost uzavření smlouvy mezi církví a státem pro Svatý stolec potvrzuje také fakt, že si Pacelli musel být vědom, s kým jedná. Sám dokonce v roce 1924 kritizoval „vulgární a brutální kampaň, kterou vedli Hitlerovi příznivci proti katolíkům a Židům“⁴⁷. Přesto zůstávala pro Vatikán větší hrozbou expanze komunismu a s ní hrozící změny stávajících pořádků. Svatý stolec byl proto ochotný jednat s nově nastoleným režimem, i když vůči němu měl výhrady.

Při uzavření Říšského konkordátu každá strana sledovala své vlastní cíle, které dokumentovala jednotlivá vyjádření po jeho podepsání. Hitler považoval tuto úmluvu za důkaz uznání nacionálně socialistického státu katolickou církví. Smlouva podle něj jasně dokazovala, že tvrzení o nacionálním socialismu jako nepříteli náboženství jsou lživá.⁴⁸ V protokolu ze schůze vládního kabinetu, která se konala 14. července 1933 a na které Hitler informoval své ministry, se píše, že „byla vytvořena oblast důvěry, která bude zvlášť významná v naléhavém boji se světovým židovstvím“.⁴⁹

Pacelli v reakci na Hitlerova slova reagoval v článku otištěném 26. a 27. července v deníku *L'Osservatore Romano*. Ve svém vyjádření ostře popřel Hitlerovo tvrzení, že z konkordátu vyplývá morální souhlas s nacionálním socialismem. Dále vysvětloval co je podstatou konkordátní politiky církve. Jak uvedl: „Historické vítězství

⁴⁴ Konkordát mezi Svatým stolcem a Německou říší, plný text Říšského konkordátu k dispozici na: <http://www.musculus.cz/tj/017-Priloha-09-Konkordat-mez-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf>, (pozn. autor).

⁴⁵ Besier, „Svatý stolec a Hitlerovo Německo,” 149.

⁴⁶ Ibid., 151-152.

⁴⁷ Peter Godman, *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS* (Praha, Deus, 2008), 15.

⁴⁸ Cornwell, „Hitlerův papež,” 125.

obsažené v této úmluvě patří zcela Svatému stolci, neboť smlouva rozhodně neznamená, že Svatý stolec schvaluje nacistický stát, ale naopak, že tento stát plně uznává a přijímá zákony církve⁵⁰.

Uzavření konkordátu bylo tedy vnímáno na každé straně zcela odlišně, avšak každá ze stran považovala uzavření této smlouvy za svůj vlastní úspěch. Při zpětném pohledu je zřejmé, že podpisem Říšského konkordátu získal především Adolf Hitler. Římskokatolická církev uzavřením dohody s národními socialisty, dala Hitlerově vládě punc legitimního a plnohodnotného partnera, se kterým je nutné počítat. Jak uvedl arcibiskup mnichovský a freisingký Michael von Faulhaber: „Miliony v zahraničí se zpočátku vůči nové říši chovaly vyčkávavě a nedůvěřivě, a teprve uzavřením konkordátu nabyly důvěru k nové německé vládě.“⁵¹ Svatý stolec na oplátku získal tolik kýžený celonárodní konkordát, který alespoň oficiálně propojil zájmy církve a státu.

3. Římskokatolická církev a 2. světová válka

3.1. *Politika Pia XII.*

Pius XII., vlastním Ve své první homilii, přednesené na Boží hod velikonoční 9. dubna 1939, hovořil Pius XII. výmluvně latinsky o teologii míru a citoval při tom staré starozákonní proroky. Dva dny předtím, 7. dubna 1939 (na Velký pátek), přitom přepadl Mussolini Albánii v zájmu posílení italské moci a ve snaze zabránit potencionálnímu ohrožení Balkánu Německem. Pacelli neřekl ani slovo na protest ani na podporu.

Naopak pouze o týden později ukázal, jak horlivě dovede stranit, když při rozhlasovém vysílání pro španělské věřící chválil generála Francisca Franca. Francovo vítězství stálo podle Cornwella „půl milionu životů a mělo jich stát ještě mnohem víc“.⁵² Počet obětí byl vždy předmětem dohadů, ty se řádově pohybují v rozmezí 300 000 až jeden milion. Historik Hugh Thomas na základě podrobných výzkumů pracuje s počtem 465 000. Podle něj padlo na straně nacionalistů 90 000 vojáků, na straně republikánů 110 000. Dále bylo 130 000 lidí zabito za frontou, nepočítaje v to oběti bombardování a nemocí (celkem asi 35 000). Během represí následujících

⁴⁹ Cornwell, „Hitlerův papež,” 125.

⁵⁰ Ibid., 125.

⁵¹ Knopp, „Vatikán: moc papežů,” 53.

⁵² Cornwell, „Hitlerův papež,” 207-208.

bezprostředně po válce mělo zahynout asi 100 000. lidí.⁵³ Nový režim se rázně vypořádal s komunistickou hrozbou a katolická církev si upevnila svoje postavení v celém Španělsku. Z těchto důvodů byl papež ochotný přejít způsob, jakým k ustanovení Frankova režimu došlo.

Na druhou stranu se Vatikán obával války a s ní spojené možnosti ztráty svých těžce vydobytých pozic. V situaci jara a léta 1939 vytvářel Svatý stolec značné úsilí o zachování míru. Jak uvádí Halas: papež tyto snahy pokládal za morální povinnost vyplývající přímo z povahy úřadu, který zastával. Ve svých projevech proto neustále vyzýval všechny státy, jichž by se případný konflikt týkal, k jednání a dohodě.⁵⁴ V dubnu 1939 vyhověl žádosti prezidenta Roosevelta a snažil se v jeho intencích působit na Mussoliniho, následně se pokoušel zorganizovat mezinárodní konferenci k projednání sporu mezi Německem a Polskem a nabízel i jinak své prostřednictví. Ve smyslu tohoto papežova úsilí a podle jeho instrukcí vyvíjeli horečnou diplomatickou aktivitu rovněž nunciové v Londýně, Paříži, Varšavě i Berlíně, stejně jako apoštolský delegát ve Washingtonu.⁵⁵

Dne 10. května Pacelli z ničeho nic od mírové konference upustil s tím, že už neexistuje nebezpečí války. Mezitím však Mussolini a Ribbentrop 7. května předběžně projednali „železný pakt“, který byl podepsán v Berlíně 22. května. Pakt mezi Mussolinim a Hitlerem Pacellim otrásl, avšak s politikou usmiřování ještě neskončil. Dne 4. června informoval britského velvyslance ve Vatikánu Osborna, že je připraven jednat sám jako prostředník mezi Německem a Polskem o jejich sporu. Podle Cornwella se ovšem za Pacelliho neutralitou skrývala pouze sobecká domýšlivost.⁵⁶ Snaha Pacelliho o sehrání klíčové role při mírových jednáních byla patrná. Avšak Pius XII. si svými iniciativami respekt nezískal, zvláště v Polsku byl označován jako Ital, který je nakloněn Německu a pro polský národ nemá porozumění.⁵⁷ Jeho postoj k Německu a k Němcům byl všeobecně známý. Díky svému působení v Německu si vybudoval k této zemi a jejím obyvatelům zvláštní vztah, který měl dozajista vliv na jeho postoj k nově nastolenému režimu.

⁵³ „Francisco Franco a španělská občanská válka“, internetový časopis Euportal, <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/820-francisco-franco-a-spanelska-obcanska-valka.aspx> (staženo, 15. 7. 2015)

⁵⁴ Halas, „Fenomén Vatikán,“ 396.

⁵⁵ Ibid., 396.

⁵⁶ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 213-214.

⁵⁷ Ibid., 214.

Dne 31. srpna 1939 vydal Pius XII. poslední výzvu v zájmu míru a apeloval, aby vlády Německa a Polska udělaly vše, co je v lidských silách, a vyhnuly se jakémukoliv incidentu a kroku, jimiž by se mohlo zhoršit současné napětí.⁵⁸

Následující den napadl Adolf Hitler Polsko a hned 3. září vyhlásila Francie a Velká Británie válku Německu. Od této chvíle celý svět očekával ostré odsouzení německé agrese, ale nedočkal se jej v podstatě do konce války. Pius XII. byl na různá prohlášení velice opatrný, jeho diplomatické zkušenosti mu svým způsobem bránily v ostrém odsouzení Hitlerova Německa. Tento fakt ve spojení s obavou o budoucnost církve, a to nejenom v Německu, sehrál pravděpodobně hlavní roli v zachování mlčenlivosti během prvních válečných dní.

Sovětsí autoři jako například historik M. M. Šejnman často uváděli, že Pius XII. v četných prohlášeních a poselstvích omlouval válečné zločiny. V encyklice z 20. října 1939 prohlašoval, že „kořeny války tkví v tom, že se lidé odvracejí od náboženství a morálky“. Fašistické mocnosti nazývaly svůj banditismus a loupeže cizích zemí „spravedlivým znovurozdělením bohatství“ a výstavbou „nového řádu“. Pius XII. přitom pravil v uvedené encyklice, že „je možné, že válku vyvolal zápas zájmů pro spravedlivé rozdělení bohatství, jimiž Bůh obdařil lidstvo“. Toto prohlašoval papež ve stejné době jako fašistický tábor.⁵⁹

Jestliže jeho chování je částečně možné chápat v prvních dnech války, v jejím dalším průběhu dle mého názoru již nikoliv. Na 2600 polských duchovních padlo za obětí tomu nejkrutějšímu pronásledování, mnozí z nich přišli o život a v německých koncentračních táborech zemřelo i pět polských biskupů⁶⁰. Existují důkazy, které dokazují, že Svatý stolec byl velmi dobře informován o holocaustu a utrpení napadených národů, navíc postupem času na obou stranách výrazně narůstal počet obětí válečného konfliktu. A i přes dostatek informací a naléhání Spojenců odmítal odsoudit nacistické Německo.

Když Pacelli konečně promluvil, bylo to formou encykliky nazvané *Summi pontificatus*, v anglické verzi známou jako „*Temnota nad zemí*“. Tento důležitý počín ovšem podle Cornwella přišel zofale pozdě, a to až 20. října 1939.⁶¹ V tomto dokumentu vyjadřuje své znepokojení a bolest z utrpení, které vzejde z tohoto krvavého konfliktu, zřejmě záměrně však neoznačuje agresora. Toto prohlášení bylo evropskou

⁵⁸ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 125.

⁵⁹ Michail Markovič Šejnman, *Vatikán mezi dvěma světovými válkami* (Brno, Rovnost, 1949), 151.

⁶⁰ Michael Hebeis, *Černá kniha Církve... A neuved' nás v pokušení*. (Praha, Knižní klub, 2012), 69.

společností z větší míry přijato, ale zároveň ji pobuřovalo svou neurčitostí. Poté co se jeho snahy o uchování obecného míru ukázaly jako marné, soustředil se papež na pokus udržet stranou konfliktu alespoň Itálii.⁶² A tak aby se vyhnul ožehavým politickým otázkám, dal papež přednost sférám teologie a morálky.

Postupem času zřejmě Pius XII. ztratil iluze o možném zvratu válečné situace a začal rozvíjet tajnou diplomacii. Zprostředkovával například kontakt mezi Anglií a opozicí v říši, německými generály, kteří plánovali svržení Hitlerova režimu a chtěli dostat od spojenců záruky, že v případě úspěchu spiknutí bude Německu umožněno uzavřít mír, jenž by pro ně nebyl pokořující.⁶³

Je s podivem, že se autoři, kteří Pia XII. obhajují, zejména Blet s Halasem, nevěnují těmto chvályhodným krokům podrobněji. Naopak John Cornwell podrobně popisuje průběh jednání papeže v tomto spiknutí. Poukazuje na ztrátu neutrality Svatého stolce, zároveň však upozorňuje na Pacelliho nebojácnost, pokud šlo o jeho vlastní bezpečnost. „Jeho nenávisť k Hitlerovi byla taková, že ho přiměla vážně riskovat vlastní život – a jak naznačil Robert Lieber, i životy mnoha jiných. Když se riziko zdálo správné, dokázal jednat pohotově. Zevnějškem působil delikátně, přecitlivěle, podle některých názorů slabošsky. Avšak v jeho povaze nebyla zbabělost a nerozhodnost – nedostatky, které se uvádějí na omluvu jeho dalšího mlčení a nečinnosti v jiných záležitostech.”⁶⁴

Cornwell však vzápětí upozorňuje na fakt, a tím se opět vrací ke své původní kritice, že tato snaha byla pouze prvoplánovou akcí Pia XII., která mu měla zajistit případný větší vliv na mezinárodní scéně. Motivy, které skutečně vedly Pia XII. k těmto činům, se dají vykládat různými způsoby a vždy záleží na úhlu pohledu samotného autora. Cornwell pokračuje ve své vlastní dikci, když nejprve upozorní na nebojácnost Pia XII., aby právě tím stejným argumentem mohl vyvrátit jednu z možných omluv Pacelliho „nečinnosti“ vůči Německu. Další tajnou diplomatickou aktivitu vyvinul Svatý stolec 3. května 1940, když poslal státní sekretář Maglione šifrovanou zprávu nunciiovi v Bruselu a internunciiovi v Haagu, v níž oznamoval chystanou ofenzivu Německa na Západní frontě, jejíž obětí se mají stát Belgie, Holandsko a snad i

⁶¹ Cornwell, „Hitlerův papež,” 217.

⁶² Halas, „Fenomén Vatikán,” 396.

⁶³ Ibid., 396.

⁶⁴ Cornwell, „Hitlerův papež,” 218-223.

Švýcarsko. Dne 6. května pak sdělil sám papež tuto zprávu též francouzskému velvyslanci, dostala se tak ještě téhož dne do Paříže a také do Londýna.⁶⁵

Italští dešifranti ovšem zachytili a rozluštili depeše nunciům v Holandsku a Belgii. Privilegované postavení Vatikánu jako příjemce informací a jeho schopnost dalekosáhlého diplomatického vlivu ohrozilo Pacelliho těsně před Hitlerovou západní ofenzivou. Jak uvádí Cornwell : „Mussolini se tak ocitl v neobvykle těžkém rozhodování, protože na okamžik to vypadalo, že se, stejně jako Pacelli, chce vyhnout válce. Okolnosti a výsledek vedly Owena Chadwicka⁶⁶ k tvrzení, že Pacelliho neopatrnost napomohla k tomu, že Mussolinimu nezbylo nic jiného, než vstoupit do války.”⁶⁷

Poté co Německo 10. května 1940 přepadlo Holandsko, Belgii a Lucembursko, ocitl se Pius XII. okamžitě pod tlakem veřejnosti, aby veřejně odsoudil násilné napadení neutrálních států. Papež tak učinil pouze prostřednictvím telegramů, které zaslal panovníkům jednotlivých zemí. Příjemci sice telegram vřele uvítali, ale na obou stranách znepřátelených táborů to vyvolalo nelibost. Anglie a Francie vyjádřily politování nad tím, že nebyla jednoznačně odsouzena agrese, a Řím i Berlín ho obvinily z politického vměšování v době vážné krize.⁶⁸

František X. Halas upozorňuje na fakt, že v textu (Příloha č. 1) není ani slova o agresorovi, což velmi vadilo mnoha kritikům Pia XII., a dodnes je tento dokument zařazován mezi doklady o jeho “mlčení” během druhé světové války, jež je mu vyčítáno zejména v souvislosti s vyhlazováním Židů.⁶⁹ Nicméně pokud se zaměříme na reakce Pia XII. v průběhu války, je tento příklad jedním z jeho nejodvážnějších komentářů na agresivní politiku nacistického Německa.

3.2. Pius XII. a holocaust

Termínem holocaust nebo také Šoa je označováno systematické pronásledování a vyvražďování židovského etnika. V dnešní terminologii bývá tento pojem přímo používán pro označení zločinů páchaných nacisty na Židech během 2. světové války. V širším kontextu lze tento termín použít pro označení veškerých perzekucí vykonané

⁶⁵ Halas, “Fenomén Vatikán,” 396-397.

⁶⁶ William Owen Chadwick (20. 5. 1916 – 17. 7. 2015) byl britský duchovní, spisovatel a historik (pozn. aut.)

⁶⁷ Cornwell, “Hitlerův papež,” 225.

⁶⁸ Ibid., 225.

nacionálními socialisty na všech etnických, náboženských či sociálních skupinách během 2. světové války.

V Německu se již před válkou snížil počet Židů na více než polovinu, a to v důsledku masového vystěhovalectví. To bylo způsobeno neustálým ponižováním a vražděním, zejména během židovským pogromu 9. listopadu 1938, tzv. „křišťálové noci“.⁷⁰ Se začátkem války museli tato muka snášet také Židé v nacisty okupovaných územích. Sám Hitler prohlašoval v souvislosti s tažením do Ruska, že tato válka je vedena proti „žido-bolševickým podlidem“.⁷¹

Dne 20. Ledna 1942 předložil Reinhard Heydrich na konferenci nacionálních socialistů ve Wannsee celkový plán konečného řešení židovské otázky. Evropské země v dosahu SS měly být systematicky „očištěny“ od Židů, kteří měli být nasazeni vhodným způsobem na východě.⁷² Tento plán počítal s rozsáhlým systémem koncentračních táborů, jejich počet vzrostl během války na 22 s dalšími 165 pracovními tábory. Od počátku ruského tažení byly v koncentračních táborech prováděny masové popravy. Celkový počet osob poslaných nacisty do koncentračních táborů je odhadován na 7,2 milionů, z toho počtu přežilo necelých 500 000 osob.⁷³ Celkový počet Židů, kteří zemřeli během holocaustu, je odhadován na 6 milionů obětí.

Termínem holocaust nebo také Šoa je označováno systematické pronásledování a vyvražďování židovského etnika. V dnešní terminologii bývá tento pojem přímo používán pro označení zločinů páchaných nacisty na Židech během 2. světové války. V širším kontextu také lze tímto termínem označit veškeré perzekuce vykonané nacionálními socialisty na všech etnických, náboženských či sociálních skupinách během 2. světové války.

Dalším aspektem pro vnímání Pia XII. je jeho vztah k otázkám holocaustu. Někteří jej považují za svätce, posledního opravdového „Římana“ na papežském trůně⁷⁴, který v nelehké době dokázal pomáhat nejen Židům, když zorganizoval jejich deportaci z Maďarska a dalších zemí, ale také provedl katolickou církev velmi nelehkým obdobím. Ostatní mu naopak vyčítají jeho nečinnost při systematickém vyhlazování židovského obyvatelstva, o kterém byl dozajista informován a poukazují na

⁶⁹ Halas, „Fenomén Vatikán,” 397.

⁷⁰ Müller, Krieger a Vollrath, „Dějiny Německa,” 299.

⁷¹ Ibid., 299.

⁷² Ibid., 299.

⁷³ Ibid., 300-301.

jeho antisemitistické sklony. Většina obvinění se tak soustřeďuje převážně na jednu věc, a to mlčení Pia XII. k vyhlazování Židů.

K tomuto tématu se vyjadřuje František X. Halas následovně. Již v roce 1943 napsal příští první prezident Izraele Chaim Weizmann, že *Svatý stolec poskytuje všude, kde je to možné, svou mocnou pomoc, aby zmírnil smutný osud mých pronásledovaných souvěrců*. Moše Šarett, pozdější druhý premiér, pronesl při setkání s papežem v posledních dnech války: *Mou první povinností bylo poděkovat ve jménu židovského národa vám a vašim prostřednictvím katolické církvi za všechno, co jste udělali v různých zemích pro záchranu Židů*.

Obraz Pia XII. jako zastávce pronásledovaných Židů v temných letech holocaustu, jež podávají právě citovaná svědectví, stojí v naprostém kontrastu vůči tomu, jak hodnotí roli tohoto papeže za druhé světové války a právě s vyhlazováním Židů řada spisů, které se objevily po jeho smrti.⁷⁵

Pierre Blet hovoří o Pacelliho roli následovně: „Pokud trvala válka, dotud byl osud deportovaných zahalen temnotou. Znaly se vražedné podmínky, za jakých se prováděly deportace... Ale mezi těmito dobře známými fakty zůstávalo vyprávění několika zachráněných o táborech smrti jako mlžný závoj...“ Tento trvalý stín, ležící na neznámém určení, dle Bleta nebyl pro Pia XII. nikdy záminkou aby opustil pronásledované v jejich osudu. Naopak, podle Bleta uvedl do pohybu všechny prostředky, které měl k dispozici, aby je zachránil. Blet vyzdvihuje to, co ostatní naopak kritizují. „Pius XII. na maximum omezil veřejné projevy, které by nic nepřinesly. On nemluvil, ale jednal.“⁷⁶

Na druhou stranu Cornwell uvádí, že veřejné odsouzení masových vražd Piem XII., by bylo odhalilo Židům i křesťanům, co je účelem deportací. Papežovi by se věřilo, zatímco vysílání Spojenců se často odbylo pokrčením ramen jako válečná propaganda.⁷⁷

Z dalších dokumentů přitom vyplývá, že již v průběhu roku 1942 dostával Pacelli záplavu spolehlivých informací o podrobnostech „konečného řešení“. Současně byl nucen naslouchat stále početnějším žádostem z celého světa, aby vyslovil jasné odsouzení.

⁷⁴ Hebeis, „Černá kniha Církvi,” 68.

⁷⁵ Halas, „Fenomén Vatikán,” 402-403.

⁷⁶ Blet, „Pius XII. a druhá světová válka,” 189.

Po zahájení deportací se v Holandsku spojili katoličtí biskupové s protestantskými církvemi a zaslali žádost německému *Reichskommissarovi* o zastavení deportací Židů s pohrůzkou rozsáhlého křesťanského protestu. Jako odpověď dorazila nabídka o vyjmutí křesťanských Židů, kteří konvertovali před rokem 1941, tedy v případě, že církve budou mlčet. Jak uvádí Cornwell holandská reformovaná církev souhlasila, ale katolický biskup z Utrechtu nabídku odmítl.⁷⁸ Místo toho napsal a vydal pastorační list s jasným odsouzením deportací. Němci zareagovali deportací všech katolických Židů.⁷⁹

Většina zastánců politiky Pia XII. během 2. světové války obhajujících jeho mlčení argumentuje následujícím svědectvím tajemnice Pasqualiny⁸⁰, které pronesla během beatifikačního procesu. Papež měl údajně napsat dokument odsuzující působení Hitlera, když dostal informaci p „čtyřiceti tisících“ holandských Židů zavražděných na příkaz Hitlera jako reakce na pastorační dopis arcibiskupa. „, Pamatuji se, pravila, že Svatý otec přišel do v poledne do kuchyně a nesl dva listy papíru drobně popsané. Tady je, řekl, můj protest proti krutému pronásledování Židů a dnes večer jsem ho měl uveřejnit v *L'Osservatore*. Ale teď si myslím, že když dopis biskupů stál životy 40 000 lidí, můj protest, který je ještě ostřejší, by mohl stát životy možná 200 000 Židů. Nemohu na sebe vzít takovou zodpovědnost. Je lepší zachovat na veřejnosti mlčení a v soukromí udělat co bude možné.“⁸¹ Dokument, o kterém hovořila, papež sám okamžitě spálil a není tedy možné dokázat pravost tohoto tvrzení.

Svědectví Pacelliho tajemnice Pasqualiny nelze brát dle mého názoru jako objektivní a relevantní. Vztah Pacelliho a Pasqualiny byl vždy středem pozornosti a velkou neznámou. Mnozí viděli za zaměstnáním o osmnáct let mladší sestry skryté postranní úmysly a začaly kolovat fámy o povaze jejich vztahu. Navíc byla k papeži vždy loajální a měla na něj velký vliv, nelze tedy předpokládat, že by ho nějakým způsobem očernila.

Po smrti papeže jí bylo nařízeno, aby se zdržovala mimo Vatikán a to poté, co se zjistilo, že spálila na příkaz zesnulého otce dva pytle dokumentů. Sama to v poklidu přiznala a obhajovala své počínání tím, že rozkazy papeže se musí plnit.⁸²

⁷⁷ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 230.

⁷⁸ Ibid., 264.

⁷⁹ Ibid., 264.

⁸⁰ Vlastním jménem Josefína Lehnertová, byla řádovou sestrou, která se stala hospodyní a tajemnicí Pia XII. (pozn. aut.)

⁸¹ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 265.

⁸² Shahrád, „Tajemství Vatikánu,“ 86.

Je otázkou, o jaké dokumenty se ve skutečnosti jednalo a zda obsahovaly nějaké kompromitující informace, které případně mohly (ještě více) poškodit (pohled na) Piův pontifikát. Na tomto příkladu je však zcela patrná oddanost Pasqualiny papeži Piovi XII. a tudíž její případná svědectví nemusí být zcela relevantní.

Navíc na tvrzení Pasqualiny existuje několik nesrovnalostí, například počet 40 000 je více než nadnesený. Dle podrobného výzkumu Jonathana Lewise, bylo do zmiňovaného období v Holandsku uvězněno a deportováno 92 křesťanských Židů. Dokonce do 14. září 1942 byl celkový počet deportací všech Židů z Holandska 20 588.⁸³ Pokud bychom chtěli příběhu věřit, tak Pius XII. před svou hospodyní značně přeháněl, a to navzdory faktu, že mel ve většině případů sklony spíše k opačnému vyjadřování. Věrná hospodyně se mohla pouze snažit o zlepšení papežova obrazu v rámci beatifikačního procesu a tím pádem by se toto svědectví nemuselo zakládat na pravdě.

3.3. Vánoční projev

O Vánocích roku 1942 pronesl papež nové poselství. Hovořil na téma práv člověka a problému jednotlivce. Zatímco Cornwell popisuje první část projevu následovně: „Po tomto zdoluhavém a suchopárném kázání o katolické sociální nauce se konečně dostal k válečným zvěrstvům a na tento okamžik čekal celý svět kromě nacistického Německa“.⁸⁴ Blet v něm spatřuje naléhavé poselství, ze kterého vyplývá žádost, aby se ve společnosti znovu zavedl „Bohem daný právní řád s nezadatelným právem člověka na právní jistotu a na pevnou oblast práv chráněných proti každému svévolnému zneužití.“⁸⁵ Zde opět vidíme patrné rozdíly v pojetí obou autorů. Prohlášení, které se mělo chápat, jak později tvrdil, jako jasné odsouzení nacistického vyhlazování židovského národa bylo v tomto znění: „Lidstvo dluží tento slib stům tisícům těch, kteří bez vlastní viny, někdy pouze pro svou národnost nebo rasu, jsou odsouzeni k smrti nebo postupnému vyhlazení.“ Jak uvádí Cornwell : „To byl celý jeho protest a odsouzení po letech výzev, proseb, zdůvodňování, předkládání jednoho důkazu za druhým o tom, co se děje v Polsku a po celé Evropě. A mělo to zůstat i jeho nejsilnějším protestem a odsouzením až do konce války.“⁸⁶

⁸³ Cornwell, „Hitlerův papež,” 265.

⁸⁴ Ibid., 269.

⁸⁵ Blet, „Pius XII. a druhá světová válka,” 312-313.

⁸⁶ Cornwell, „Hitlerův papež,” 270.

John Cornwell pokračuje v kritickém tónu i nadále: „ To není jenom malicherné konstatování. Propast mezi obludností likvidace židovského národa a těmito vyhýbavými slovy je šokující.“ Neurčitost měla zřejmě uchlácholit ty, kteří naléhali, aby protestoval, ale nesměla se dotknout nacistického režimu. Miliony mrtvých zredukoval na stovky tisíc, zcela vynechal slovo Židé a nezmínil se ani o nacismu a nacistickém Německu.⁸⁷

Jistou obhajobu osoby Pia XII. nabízí František X. Halas, když představuje zásady, které papež vyložil stručně a jasně 11. Zářím 1942 ve čtyřech bodech:

- 1) Už jsem mluvil s užitím obecných výrazů a Němci pochopili, co chci říci, jak dokazuje cenzura mých projevů.
- 2) Nemohu mluvit konkrétně, neboť by to poškodilo ty, jimž se snažím pomáhat
- 3) Nemohu zařídít, aby cenzurními bariérami proniklo cokoliv významného.
- 4) Soukromě účinně pracujeme ve prospěch určitého počtu obětí a nepřeji si, aby tato šance pomoci byla ohrožena.⁸⁸

Z tohoto prohlášení vyplývá, že se papež obával nejen reakce nacistů, ale zcela vážně pochyboval nad tím, zda by se případné ostré odsouzení vůbec mohlo dostat k těm „stovkám tisíc“, kteří měli být posláni na smrt. Jeho obava, vzhledem k nepropustnosti nacistického režimu, je vcelku logická, nicméně není možné jí brát jako možnou omluvu pro jeho nečinnost.

Na obhajobu Pia XII. František X. Halas ještě dodává, že papežově řeči navzdory všemu rozuměli kati i oběti. A historikové, ať už kritici či obháječi Pia XII., se v hodnocení papežových snah o záchranu „aspoň některých“ Židů vcelku shodují a uznávají, že toto úsilí Pius XII. vskutku vyvíjel a že mělo také nemalé konkrétní výsledky.⁸⁹

Intervence Svatého stolce u vlád a episkopátů na Slovensku, v Chorvatsku, v Rumunsku, v Maďarsku vyvolala záchranné akce. Izraelský historik Pinchas Lapide neváhá odhadovat počet takto zachráněných na 850 000 osob.⁹⁰

Cornwell přiznává, že Pacelliho iniciativy v Maďarsku i jinde nepochybně přispěly ke katolickému záchrannému úsilí. Avšak vzápětí dodává, že jeho protest přišel

⁸⁷ Cornwell, „Hitlerův papež,” 270.

⁸⁸ Halas, „Fenomén Vatikán,” 404.

⁸⁹ Ibid., 405.

příliš pozdě na to, aby mohl zachránit téměř půl milionu Židů. Hlavní zásluhy v záchranné činnosti připisuje spíše kurážnému nunciovi Rottovi a prostým řeholníkům, duchovním a laikům, kteří se sami nebo v malých skupinách bez Pacelliho podpory ujali záchranných akcí onoho léta 1944. Rychlejší protest od vyšší autority však mohl vést k významnému rozdílu.⁹¹

3.4. Římští Židé

Dalším důležitým bodem pro ucelený pohled na politiku Pia XII. byl postoj k deportaci Římských Židů. Pro jedny tato historická událost dokazuje úspěšnost papežovi tajné diplomacie, pro druhé je příkladem jeho lhostejnosti.

Během okupace v roce 1943 žilo v Římě zhruba sedm tisíc Židů. Mezi nejvyššími představiteli Židovské obce se v průběhu roku objevovaly obavy z krutého osudu, který by mohl postihnout tamní židovské obyvatelstvo. Hlavním, kdo naléhal na to, aby obec uprchla do úkrytů, případně emigrovala, byl rabín Israel Zolli.⁹² Nezávisle na Zollim choval stejné obavy také například nově jmenovaný německý velvyslanec u Svatého stolce Ernst von Weizsäcker, jehož úkolem bylo povzbuzovat Pacelliho, aby zachovával striktní neutralitu.⁹³ Weizsäcker byl účastníkem konference ve Wannsee, kde se finalizovalo „konečné řešení židovské otázky“ a tak byl velmi dobře informován o případných rizicích, která mohla hrozit římským Židům. Vatikán na tyto obavy a zvěsti zareagoval po svém, zvýšil svou charitativní činnost. Bez vyslovení veřejného nesouhlasu s chystanými opatřeními vůči Židům. Motivem pro tuto volbu pomoci se stala opět obava z případné agresivní reakce nacistů. Nejednalo se však pouze o obavu o životy nevinných lidí. Papež se tak rozhodl bránit alespoň zbytky neutrality Vatikánského území, spolu se všemi hmotnými statky. Motiv ochrany hmotného vlastnictví katolické církve přitom bývá velmi často opomíjen a to i přes důležitost role, kterou v rozhodování Svatého stolce sehrál.

Weizsäcker informoval papeže, že výměnou za mlčení k nacistickým zločinům a spolupráci s okupačními silami bude německá vláda stále respektovat teritoriální neutralitu Vatikánu, včetně jeho 150 nemovitostí v okolí města.⁹⁴

⁹⁰ Blet, „Pius XII. a druhá světová válka,” 312.

⁹¹ Cornwell, „Hitlerův papež,” 299.

⁹² Ibid., 277.

⁹³ Ibid., 277.

⁹⁴ Ibid., 277.

V rámci charitativní činnosti našel za zdmi Vatikánu útočiště například již zmiňovaný Israel Zolli spolu se svou rodinou. Stalo se tak k velkému pobouření vedoucích představitelů židovské obce, kteří Zolliho obvinili z toho, že opouští svůj lid.⁹⁵ Po válce dokonce konvertoval ke katolické víře a převzal jméno Eugenio, na důkaz vděku papeži, díky němuž dokázal přežít nacistickou okupaci.⁹⁶ Později, při vysvětlování, proč přestoupil na katolickou víru, popisoval jaký vliv a dopad na jeho život měl papež Pius XII., kterého považoval za největšího dobrodince židovského národa.⁹⁷ Ostatní, kteří neměly takové kontakty jako Zolli, museli čelit útlaku nacistů.

Ještě před započítím zatýkání a následných deportací požadovali Němci po židovské obci v Římě výkupné a to v podobě padesáti kilogramů zlata. Pod pohrůzkou rozsáhlých represálií dostali Židé třicet šest hodin na splnění tohoto požadavku. Vzhledem k časové tísní byl o pomoc požádán také Svátý stolec. Do kláštera Nejsvětějšího srdce postupně přicházeli Římané ze všech vrstev, křesťané i Židé a přinášeli zlaté cennosti. Papež v průběhu dne 27. září souhlasil s půjčkou, na jejíž splacení nebyla stanovena žádná lhůta ani úrok. Vedení židovské obce ovšem odpovědělo, že si poradí i bez pomoci Vatikánu.⁹⁸ Dodnes není jasné, zda byla podmínka splněna s tajnou pomocí Vatikánu či nikoliv. „Zlaté výkupné“ bylo zapláceno v plné výši a hrozba deportací tak byla oddálena.

V říjnu se již připravoval zátah na příkaz Adolfa Eichmanna a jeho vedením byl pověřen Hauptsturmführer SS Theodor Dannecker. V sobotu 16. října 1943 v brzkých ranních hodinách Dannecker a 365 příslušníků SS Waffen a SS policie vjeli do starého římského ghetta, aby zadrželi prvních tisíc lidí a odvěkli je do tábora Collegia Militare.⁹⁹ Jak uvádí Cornwell: „Pacelli byl mezi prvními, kdo se o zátahu dověděli.“¹⁰⁰ Frank Coppa zároveň upozorňuje na fakt, že Němci převáželi Židy přímo pod okny Vatikánu.¹⁰¹

Nezodpovězenou otázkou zůstává, proč Pius XII. nevaroval římské Židy o chystaných represáliích, ačkoliv vše nasvědčuje tomu, že tyto informace měl k dispozici. Nad tímto morálním selháním se pozastavuje také například profesor,

⁹⁵ Cornwell, „Hitlerův papež,” 277.

⁹⁶ Robert A. Ventresca, *Soldier of Christ: The Life of Pope Pius XII.* (Cambridge, MA, USA, Harvard University Press, 2013), 231.

⁹⁷ Frank Coppa, *Life and Pontificate of Pope Pius XII* (Washington, DC, USA, Catholic University of America Press, 2013) 13.

⁹⁸ Cornwell, „Hitlerův papež,” 278.

⁹⁹ Ibid., 280.

¹⁰⁰ Ibid., 280.

¹⁰¹ Coppa, „Papacy, the Jews, and the Holocaust,” 206.

věnující se otázkám holocaustu, Lang Berel, který vychází z práce historičky Susan Zuccottiové. Uvádí, že papež téměř jistě věděl o chystaných akcích nacistů a mohl tak poskytnout, případně zprostředkovat varování židovské komunitě v Římě, které by umožnilo Židům uprchnout.¹⁰²

Jak uvádí Cornwell: „Pacelli byl mezi prvními, kdo se o zátahu dověděli.“¹⁰³ Frank Coppa zároveň upozorňuje na fakt, že Němci převáželi Židy přímo pod okny Vatikánu.¹⁰⁴

Okamžitě byl vyzýván mnoha významnými představiteli k protestu, včetně německého konzula v Římě Albrechta von Kessela. Ten se obával bouřlivé reakce italského obyvatelstva a měl za to, že pokud by papež protestoval a měl úspěch, lidé by se uklidnili.¹⁰⁵

Podle rukopisného zápisu z téhož dne od kardinála Maglioneho víme, jak probíhala diskuze mezi německou stranou a Vatikánem. Weizsäcker se sešel s Maglionem v jeho kanceláři a státní sekretář ho žádal o intervenci u ministra zahraničí v Berlíně, požadoval zastavení zatýkání „ve jménu lidskosti a křesťanské lásky“. Německý velvyslanec odpověděl, že by mělo větší vliv, kdyby proti deportacím protestoval sám papež veřejně.¹⁰⁶ Maglione při otázce Weizsäckera: Co bude dělat Vatikán, jestliže zátahy budou pokračovat? Odpověděl, že se Svatý stolec nepřeje dostat do situace, kdy by bylo nutné protestovat.¹⁰⁷ Zároveň dodal, že pokud by musel protestovat, svěřil by následky Boží prozřetelnosti.¹⁰⁸ Na závěr rozhovoru navíc uvedl: Svatý stolec projevuje nejvyšší obezřetnost v tom, že v německém lidu nevyvolal ten nejmenší dojem, že udělal, nebo by si přál udělat cokoli proti zájmům Německa v této strašné válce.¹⁰⁹ Tyto odpovědi zástupce Svatého stolce Maglioneho působí jako dobře nacvičené fráze, které bylo možné poskytnout v rámci „dobrých“ diplomatických vztahů nejvyššímu vedení Německa. Nelze se však ubránit dojmu, že v tomto případě zůstala opět nevyužita autorita samotného papeže. Zvláště bereme-li v potaz reálné obavy Němců z reakce římského obyvatelstva, která mohla následovat po veřejném odsouzení papežem. Uvedené svědectví tak charakterizuje politiku Svatého stolce, která

¹⁰² Berel Lang, *Post-Holocaust : Interpretation, Misinterpretation, and the Claims of History*, (Bloomington, USA, Indiana University Press, 2005), 143.

¹⁰³ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 280.

¹⁰⁴ Coppa, „Papacy, the Jews, and the Holocaust,“ 206.

¹⁰⁵ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 280.

¹⁰⁶ Gordon, „Papežovi Židé,“ 214.

¹⁰⁷ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 281.

¹⁰⁸ Gordon, „Papežovi Židé,“ 215.

¹⁰⁹ Cornwell, „Hitlerův papež,“ 281.

se za jakýchkoliv okolností snažila vyhnout otevřené konfrontaci. Raději se soustředila na „tajnou“ pomoc, která ovšem neměla takový efekt, jako mohl mít veřejný protest proti represáliím v ulicích Říma.

Například Piere Blet se osudu římských Židů téměř nevěnuje. Omezuje se pouze na starost papeže o deportované, když se 17. října 1943 dotazoval, zda nebude vhodné poslat deportovaným oblečení.¹¹⁰

Rozkaz o započetí deportací římských Židů byl dán 18. října 1943. Pět dní po tom, co odjel vlak se zadržеныmi Židy z nádraží Tiburtina, bylo asi 1060 deportovaných usmrceno plynem v Osvětimi a Březince.¹¹¹ Je ovšem nutné podotknout, že díky tajné diplomacii Vatikánu se podařilo dalším deportacím zamezit. Zároveň Svatý stolec poskytoval úkryt několika tisícům lidí v kláštorech, kostelích a budovách církevního státu. Palácová garda se například rozrostla z počtu 300 na 4000 příslušníků, z toho bylo asi 400 Židů.¹¹² Také díky těmto iniciativám přežilo válku téměř 80 procent italských Židů. Nicméně více než tisíc římských Židů bylo deportováno do Osvětimi bez jediného slova protestu Svatého stolce. Ten tak zůstával věrný své snaze vyhnout se jakýmkoliv demonstrativním prohlášením, které by mohly poškodit vztahy s německou vládou.¹¹³

3.5. Ochránce Říma

Významnou roli během válečných let sehrál Pius XII. při ochraně Říma. Poté co 10. června 1940 vstoupila Itálie do války, se snažil Svatý stolec jednat prostřednictvím Maglioneho s Londýnem a Washingtonem o zárukách, že Řím nebude bombardován. Jak uvádí Cornwell : „Pacelliho neustálé pokusy přesvědčit Spojence, že mají mít v úctě posvátnost Říma, se po větší část války vyplatily, i když město z ní nevyšlo bez škrábanců.“¹¹⁴

Poslední měsíce roku 1943 a první roku 1944 dávaly jasně najevo, že stávající stav je neudržitelný a spojenecká vojska zřetelně vytlačují fašisty z jejich pozic. I přes oficiálně vyhlášenou neutralitu Vatikánu, můžeme sledovat zásadní změnu v jeho postoji. Zatímco první a větší část války tiše podporoval Vatikán fašistický tábor, pak poslední část války přinesla výraznou proměnu jeho zahraniční politiky. Vatikán čím dál tím častěji jednal se zástupci Spojených států a Velké Británie.

¹¹⁰ Blet, „Pius XII. a druhá světová válka,” 187.

¹¹¹ Cornwell, „Hitlerův papež,” 285.

¹¹² Knopp, „Vatikán: moc papežů,” 76.

¹¹³ Lang, „Post-Holocaust,” 143.

¹¹⁴ Cornwell, „Hitlerův papež,” 230.

Dne 5. listopadu svrhlo neznámé letadlo na území vatikánského města čtyři bomby. K požadavku na vyšetření tohoto případu a zjištění pachatele atentátu se vyjádřili Němci podobně jako Spojenci, totiž tak, že svalovali odpovědnost na protivníka, aniž se tak mohlo dospět k nějakému konkrétnímu výsledku. Od této události veškerá vynaložená diplomatická úsilí měla vést k odvrácení anglických a amerických bombardérů od Říma.¹¹⁵

Řím byl osvobozen 4. června 1944 a kolem papeže Pia XII. a baziliky sv. Petra i jejího náměstí se shromažďovali jásající Italové i vítězné spojenecké jednotky. V posledním týdnu před odchodem Němců se Pacellimu konečně podařilo vyjednat pro Řím status otevřeného města, proto mu Římané přisuzovali zásluhu za to, že město už neutrpělo větší ztráty bombardováním a že nedošlo k větším ztrátám na životech.¹¹⁶

Jak Pierre Blet, tak John Cornwell se shodnou v pohledu na vliv Pacelliho, který uplatnil, když intervenoval za uchránění Říma od leteckých náletů a otevřených bojů v ulicích. Ne tak tomu je ovšem v případě incidentu, který se odehrál 23. března 1944. Tento den ostřelovali komunističtí partyzáni rotu německých vojáků pochodujících po římské ulici Via Rasella. Pierre Blet uvádí, že při tomto útoku bylo zabito 32 vojáků. John Cornwell pracuje s údajem lehce odlišným, a sice že při incidentu bylo zabito 33 vojáků. Z vrchního velitelství wehrmachtu a jménem Hitlera přišel rozkaz popravit 10 Italů za každého mrtvého Němce během dvaceti čtyř hodin. Hned druhý den posbírali, většinou z římských věznic, 335 Italů, odsouzení i političtí vězni, Židé i jiní lidé, kteří neměli s atentátem nic společného. Cornwell uvádí, že z celkového počtu se jednalo asi o sedmdesát Židů, přičemž všichni byli v odvetě zavražděni gestapem v Adreatinských jeskyních jižně od města.

Jak uvádí Pierre Blet, tak archivní dokumenty nemluví o žádné intervenci Svatého stolce, kterou předběhla bezpochyby rychlost poprav. Uvádí, že k této věci byl nalezen pouze jediný doklad s datem 24. března v 10.15 hod. Je to poznámka *minutanta*, kterému úředník římské radnice sdělil několik podrobností o výbuchu na via Rasella a o obětech. „Informátor řekl nakonec: „Až dodneška se nevědělo, jaká budou odvetná opatření, předpokládá se, že za každého zabitého Němce bude zastřeleno deset Italů.“ Nezdá se tedy, že by o tak bezprostřední odpovědi uvažoval.“¹¹⁷

¹¹⁵ Blet, „Pius XII. a druhá světová válka,” 242.

¹¹⁶ Ibid., 295.

¹¹⁷ Ibid., 245.

Zde opět můžeme vidět vytváření jistého alibi pro Pia XII., který vlastně nemohl reagovat na nastalou situaci, která se seběhla v tak rychlém časovém sledu. S tímto faktem je samozřejmě možné souhlasit, nicméně Blet opět opomíjí další část, která měla následovat po spáchání hromadné vraždy nevinných lidí, a to, odsouzení onoho činu. S tímto se, bohužel u Bleta, setkáváme celkem pravidelně. Na jedné straně hovoří dopodrobna o čase, místě, kdy a kde se událost odehrála, na straně druhé zapomíná, buď nevědomě, nebo záměrně informovat čtenáře o podstatných věcech, které by mohli vrhnout stín na postavu Pia XII.

John Cornwell naopak poukazuje na kritiku, která se snesla na Pacelliho za to, že neintervenoval a nezabránil masakru, tehdejší partyzáni ho veřejně pranýřovali i za to, že s patřičným rozhořčením neodsoudil tyto represálie.¹¹⁸

4. Motivy mlčení Pia XII.

Proč se tedy Pius XII. rozhodl mlčet a veřejně neodsoudil režim, jenž byl později zodpovědný za jednu z nejhorších genocid v lidských dějinách? Při hledání odpovědí na tuto otázku se autoři zabývající se danou problematikou velmi často rozcházejí. I z tohoto důvodu je téma stále zajímavé pro celou řadu historiků.

Pacelli se v rámci svých diplomatických zkušeností se rozhodl pro cestu plnou kompromisů, díky které se podařilo římskokatolické církvi přečkat období 2. světové války. Některá jeho rozhodnutí však dnes nelze považovat za nejšťastnější a není překvapením, že ho za ně někteří autoři přímo odsuzují. Ve spoustě věcí vycházel Němcům vstříc a dělal ústupky v bodech, kde to nebylo přímo nutné.

Situace pro papeže nebyla jednoduchá, jeho ostré odsouzení nacismu, potažmo jeho představitelů v čele s Adolfem Hitlerem, ovšem mohlo zabránit zavraždění milionů nevinných obětí. Tedy pokud by přišlo ještě před vypuknutím druhé světové války, případně v jejích počátcích. V jejím průběhu spolu s narůstající silou nacionálních socialistů mohla být skutečně jakákoliv reakce velmi tvrdě potlačena.

Hlavním motivem politiky Vatikánu během 2. světové války byla obava o samotnou církev. Tuto obavu ale ovlivňovalo několik výrazných faktorů, které jsou dnes předmětem diskuzí a středobodem diskurzů vedených nad touto problematikou.

¹¹⁸ Cornwell, "Hitlerův papež," 294.

4.1. *Antikomunismus*

Pravděpodobně hlavním bodem, který ovlivnil sklon pro mlčení k nacismu, byla obava z rozšíření bolševismu. Vliv tohoto faktoru lze sledovat zejména v předválečném období a v prvních letech 2. světové války. Na tomto faktu se přitom shodují autoři napříč názorovým spektrem. Přístup Pia XII. byl veden silným antikomunismem, což ovlivnilo jeho reakci k nacistickému barbarství.¹¹⁹ Vatikán dával přednost menšímu zlu, které pro něj v té době představoval nacismus. Obava z komunismu byla však silně spojena s antiliberalismem Vatikánu. Představa ztráty hegemonie duchovní moci se stala pro Vatikán hlavním podnětem pro zaujetí striktního postoje ke komunismu.

Bolševismus, případně komunismus ve své podstatě odmítal katolickou církev a věřící například v Rusku museli čelit značným perzekucím. Papež proti této skutečnosti brojil a odsuzoval komunistický ateismus i stalinský pokus zvrátit sociální řád.¹²⁰ Zejména z těchto důvodů se Vatikán postavil ze všech světových „mocností“ nejpevněji za odsouzení komunismu. Jako ústřední argument toto používá například Saul Friedlander, který říká, že Pius XII. se bál bolševizace více než čehokoliv jiného a doufal, že po usmíření Hitlerova Německa se západními spojenci by se mohli tyto země spojit v boji proti komunismu.¹²¹

Pius XII. měl osobní negativní zkušenost s komunismem z doby, kdy působil jako nuncius v Bavorsku. V lednu 1919 bylo zpočátku spontánní povstání v Berlíně velmi tvrdě potlačeno jednotkami Freikorps (sukromě financované polovojské skupiny bývalých vojáků). Vůdci, kteří stáli v čele povstání Karl Liebknecht a Rosa Luxemburgová byli brutálně zavražděni.¹²² Pouliční boje, stávkové demonstrace a barikády se poté rozšířily i do dalších měst. Tento pokus o násilný státní převrat ovšem komunistům nevyšel. Komunisté neuspěli zejména proto, že neměli podporu armády, která stála za tehdejší vládou.¹²³ Nedlouho před vítězstvím vládní moci, ke kterému došlo 29. dubna 1919, byla narušena exterritorialita mnichovské nunciatury, když „rudá garda“ zabavila služební vůz nunciatury. Pacelli docílil jeho navrácení až po několika protestech a intervencích. Po tomto zážitku na čas opustil nunciaturu, jelikož se

¹¹⁹ Coppa, „Papacy, the Jews, and the Holocaust,” 193.

¹²⁰ Agostino Casaroli, *Trýzeň trpělivosti: Svatý stolec a komunistické země (1963-1989)* (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001), 38.

¹²¹ José M. Sánchez, *Pius XII and the Holocaust: Understanding the Controversy* (Washington, DC, USA, Catholic University of America Press, 2012), 103.

¹²² Mary Fulbrook, *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost* (Praha, Grada, 2010), 29.

¹²³ Eberhard Jäckel, *Německé století: historická bilance* (Praha, Argo, 2004), 60.

obával útoku „rudé gardy“.¹²⁴ Tato osobní zkušenost pravděpodobně sehrála svou roli v počátcích formování antikomunistického postoje Pia XII.

V encyklice *Divini Redemptoris* z roku 1973 uvedl papež Pius XI.: „Revoluce naší doby buď vypukla, nebo hrozí vypuknout téměř ve všech částech světa, je provázena rozsáhlým a nelítostným pronásledováním, jaké církev dosud nepoznala, a chystá se uvrhnout celé národy do stavu barbarství.“¹²⁵ Tato citace z encykliky zcela vystihuje postoj ke komunismu, který zaujala katolická církev nejen za Pia XI. ale i pod vedením jeho následovníka Pia XII.. Spolu se zavedením nové stalinistické ústavy Sovětského svazu, která vyhlásila „svobodu vyznání“ a zároveň „svobodu protináboženské propagandy“, byla potvrzena nadřazenost práv ateistů ústavní legitimitou.¹²⁶ Římskokatolická církev ovšem odmítala socialismus a komunismus nejenom z bohubých důvodů, za které lze považovat ochranu věřících, jedním z motivů byla také oprávněná obava ze ztráty hmotných statků.

Antikomunismus, který vycházel z obav ze ztráty moci a vlivu katolické církve, se stal nesmírně důležitým motivem pro mlčení Svatého stolce k nacionálnímu socialismu a je to stín, který dodnes lpí nejenom na Piovi XII. ale na celé římskokatolické církvi.

4.2. **Nedostatek informací**

Často se objevují také názory, že papež po dlouhou dobu neměl dostatečné informace o zločinech páchaných nacisty. Tento argument lze ovšem vcelku snadno vyvrátit. Dokonce je možné tvrdit, že není pochyb o dostatku informací, které byly papeži poskytnuty o „konečném řešení“ židovské otázky.

Informace o plánech nacistů dostával již v průběhu roku 1941, podrobnosti o „konečném řešení“ se k papeži dostaly v roce 1942 ze spolehlivých zdrojů spolu s nespočtem žádostí z celého světa o vyslovení odsouzení počínání nacistického režimu. Dalším důkazem pro Pacelliho měl být hysterický projev Adolfa Hitlera z 9. Února 1942, po kterém se britský velvyslanec u Svatého stolce Osborne snažil přimět

¹²⁴ Besier, „Svatý stolec a Hitlerovo Německo,” 39.

¹²⁵ Jonathan Luxmoore, Jolanta Babiuch-Luxmoore, *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy: studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států* (Praha, Volvox Globator, 2003) 44.

¹²⁶ *Ibid.*, 44.

Pacelliho aby promluvil. Hitler tehdy prohlásil, že „Židé budou zlikvidováni nejméně na tisíc let!“¹²⁷

V průběhu roku začaly deportace Židů z Francie a Holandska. Do konce roku 1942 bylo odvezeno z Francie do Osvětimi na 42 000 Židů¹²⁸. Nuncius ve Francii plně informoval Svatý stolec o každé deportační etapě, navíc intervenoval u Pétaina o zármutku církve nad těmito opatřeními, ten však nereagoval. Pacelli i přes tyto informace chválil maršálovu (Pétainovu) práci a velmi se zajímal o vládní akce, které jsou znamením obnovy náboženského života ve Francii.¹²⁹ Jak absurdně musela znít papežova slova pro pařížského kardinála Emmanuela Suharda, který na Nový rok Pacelliho navštívil, aby s ním prodiskutoval závažné otázky týkající se Francie a Vatikánu.

O nepodloženosti či nedostatku informací tedy nemůže být řeč. Svatý stolec byl informován o průběhu holocaustu stejně, ne-li lépe než kterákoliv ze zahraničních vlád. Otázkou zůstává, zda papež nemohl či nechtěl uvěřit informacím, kterých se mu dostávalo ze všech stran. Přeci jenom organizovaná zvěrstva páchaná na civilním obyvatelstvu byla do té doby v takovém rozsahu nevídanou a těžko uvěřitelnou záležitostí.

4.3. Mírotvůrce

Papež Pius XII. se snažil o zachování neutrality z důvodu mírotvorné role, kterou měl sehrát při ukončení války. Toto přesvědčení, ačkoliv se při zpětném pohledu může zdát jakkoliv naivní, mohlo vycházet z reálného přesvědčení Pia XII. o krátkodobém konfliktu, kterým měla 2. světová válka být. V průběhu války ovšem muselo být Pacellimu jasné, že pod tíhou zločinů spáchaných nacisty nebude tento scénář možné realizovat. Jeho postoje a způsob vyjadřování, které zaujal během válečných let, byly navíc neslučitelné s rolí, kterou chtěl sehrát při tvorbě mírotvorného procesu.

Na základě Weizsäckerova popisu setkání s papežem v roce 1943 můžeme usuzovat, že sám papež uznal nereálnost uzavření míru mezi válčícími stranami. Weizsäcker měl prohlásit, že by Vatikán mohl hrát důležitou roli při nastolení míru.

¹²⁷ Cornwell, „Hitlerův papež,” 259.

¹²⁸ Ibid., 265.

¹²⁹ Ibid., 266.

Pacelli však odvětil, že „v současnosti se zdá, že není nic, na čem by se dalo založit jakékoli praktické úsilí o dojednání míru“.¹³⁰

4.4. *Antijudaismus*

Dalším a velmi kontroverzním faktorem je u kritiků Pia XII. často používaných vliv antijudaismu. Pasivní postoj katolické církve k otázkám holocaustu teoreticky mohla zapříčinit historicky zakořeněná „tradice“ antijudaismu. Ještě v průběhu 20. století se u katolických kněží nezdálo objevovaly názory, které prokazovaly jejich antisemitské sklony. Sám Pacelli se v době kdy ještě nebyl papežem neubráníl kontroverzním výrokům, které dnes považujeme za antisemitské. Jak uvádí Cyrus Shahrada s odkazem na Cornwellův výzkum: „v dopisech z let 1917-1919 adresovaných tehdejšímu kardinálu státnímu kancléři, projevil Pacelli latentní nepřátelství k tomu, o čem on sám hovořil jako o „židovské sektě“.¹³¹ Židy popisoval jako „bledé, špinavé, s prázdnými očima, hrubým hlasem, vulgární, protivné, s tváří, která je inteligentní a současně i mazaná“. Na základě těchto zjištění Cornwell uvádí, že budoucí papež vykazoval sklony k antisemitismu a že jeho snahy posílit papežský absolutismus ho dovedly ke kolaboraci s fašistickými vůdci.¹³² Dne 12. 4. 1943 španělský vůdce Franco napsal důvěrně papeži Piu XII. zprávu o spojení Svobodných zednářů a judaismu, kteří chtějí bojovat proti katolické církvi. Později je Franco označoval za stejnou hrozbou jako bolševismus a tvrdil, že je nutné s nimi bojovat.¹³³

Pacelli přitom ve své první encyklice z roku 1941 citoval slova sv. Pavla o všeobecnosti křesťanství, o tom, že není rozdílu mezi Židem a pohanem, otrokem a svobodným..., neboť všichni jste jedno.¹³⁴ Podle křesťanství tedy není rozdílu mezi živou bytostí, každý má právo na život a má právo na stejné ohledy jako člověk věřící v Boha. Na pojmu agape, tedy láska, je založena celá křesťanská víra a její nedodržování znamená v podstatě popírání samé podstaty tohoto náboženství.

Holocaust se stal pro katolickou církev morální zkouškou, ve které celá vrcholná křesťanská organizace neuspěla.

¹³⁰ Gordon, „Papežovi Židé,“ 108.

¹³¹ Shahrada, „Tajemství Vatikánu,“ 154.

¹³² Ibid., 154.

¹³³ Bernd Rother, *Romania Judaica: Spanien und der Holocaust* (München, DEU: Walter de Gruyter, 2011), 62.

Závěr

Z Politika Svatého stolce během sledovaného období vyžaduje detailní náhled, byla politikou, která se v oficiální rovině záměrně stavěla do neutrální polohy, aby mohla o to více působit v pozadí. Svou roli v tomto postoji hrálo úsilí římskokatolické církve o zachování hegemonie v daném regionu, kterou si udržovala schopností reagovat na vývoj mezinárodní situace. I přesto, že její oficiálně proklamovaná neutralita utržila během druhé světové války mnoho trhlin, byl Vatikán schopen pružně reagovat na výsledek válečného konfliktu a oprostít se od určitého spojení se státy OSY.

Na politiku Vatikánu je nutné hledět v širším kontextu a pro ucelený pohled je nutné znát historické souvislosti, ze kterých vycházejí postoje římskokatolické církve. Rigidní římskokatolická církev nebyla ochotná se vzdát svého monopolu moci a raději v první polovině 20. století tolerovala nebo přímo spolupracovala s fašistickými režimy. Touha po duchovním vůdcovství vychází přitom ze samotné podstaty církve, kterou je šíření víry. Vidina spolupráce státní politiky, zejména v oblastech školství a rodinného práva, byla pro Vatikán silnější než obava z případných rizik, která nacistický režim představoval. Zvláště z těchto důvodů byla uzavřena konkordátní smlouva s Německem, která ve své podstatě posvětila Hitlerův režim a výrazně mu dopomohla k moci.

Pacelli se v rámci svých diplomatických zkušeností rozhodl pro cestu plnou kompromisů, díky které se podařilo římskokatolické církvi přečkat období 2. světové války. Některá jeho rozhodnutí však dnes nelze považovat za nejšťastnější a není překvapením, že ho za ně někteří autoři přímo odsuzují. Ve spoustě věcí vycházel Němcům vstříc a dělal ústupky v bodech, kde to nebylo přímo nutné.

Hlavním motivem Pia XII. pro postoj, který zaujal vůči Německu, byl silný antikomunismus. Ten vycházel z historicky zakořeněných hodnot antimodernismu, antiliberalismu a anti - demokraticismu. Ve spojení s výše uvedenou obavou ze ztráty postavení církve byl rozhodujícím faktorem pro způsob vyjadřování Svatého stolce k otázkám nacismu. Další uvedené motivy také jistě hrály svoji roli, ale nebyly tak zásadní jako antikomunismus.

Spousta historiků kritizuje římskokatolickou církev právě za spoluúčast na utrpení, které způsobila druhá světová válka. Naopak katoličtí publicisté, například

¹³⁴ Cornwell, "Hitlerův papež," 258.

Pierre Blet nebo František X. Halas, často poukazují na to, že Vatikán je za všech podmínek proti válce, že válka je neštěstím pro církve s tak mezinárodní organizací.

Ale ať už byly subjektivní záměry papeže jakékoliv, objektivně spoluzavinil vznik druhé světové války tím, že podporoval zřízení útočného fašistického režimu v Německu a v jiných zemích. Přesto, že byl během druhé světové války německou okupační mocí odkázán převážně k pobytu ve městě Vatikánu, byl papež Pius XII. ve světě nazírán jako svatý muž, vzdělanec, zastánce míru a pevná opora.¹³⁵ Tyto dva názory přesně vystihují pohled na osobu Pia XII., svatý muž, vzdělanec, zastánce míru, který svou nečinností nebo spíše opatrností nese část viny na rozsahu zločinů, které se udály během druhé světové války.

Dnes nelze tvrdit, že by papež Pius XII. nevyvíjel snahy na pomoc obětem nacionálních socialistů. Avšak není možné přehlížet nevyužitou sílu morální autority, kterou ve své době představoval. Tento fakt bývá velmi často upozaďován, zejména pak obhájci Pia XII. Situace pro papeže nebyla jednoduchá, jeho ostré odsouzení nacismu, potažmo jeho představitelů v čele s Adolfem Hitlerem, ovšem mohlo zabránit zavraždění milionů nevinných obětí.

Situace pro papeže nebyla jednoduchá, jeho ostré odsouzení nacismu, potažmo jeho představitelů v čele s Adolfem Hitlerem, ovšem mohlo zabránit zavraždění milionů nevinných obětí. Tedy pokud by přišlo ještě před vypuknutím druhé světové války, případně v jejích počátcích. Zatímco vyslovení kritiky či protestu od představitelů některé ze Západních velmocí mohlo být chápáno jako součást válečné propagandy. Vyjádření papeže by se věřilo, nehledě na to, že měl nástroje na vyjádření takového nesouhlasu. Mohl například exkomunikovat vrcholné vůdce fašistických režimů a tím dát jasně najevo svůj postoj.

Na příkladu jeho postoje k deportaci římských Židů lze spatřit charakteristický postoj Vatikánu během 2. světové války. Svatý stolec se zkrátka rozhodl pro tichou podporu a pomoc pronásledovaným osobám, která zachránila tisíce životů. Důrazné veřejné odsouzení nacistického režimu však mohlo zamezit zvěrstvům, která páchali Němci během sledovaného období. Je možné, že by samotná katolická církev utrpěla z krátkodobého hlediska výraznější ztráty, než tomu skutečně bylo, ovšem z dlouhodobého hlediska by zachránila nesrovnatelně více životů.

¹³⁵ Paul H. Jeffers, *Temná tajemství Vatikánu: pátrání po záhadách nejtajemnějšího státu na světě* (Praha, XYZ, 2011) 116.

Svým mlčením tak Pius XII. zachránil tisíce životů, ale pohřbil miliony.

Zároveň je nutné uznat, že Pius XII. byl papežem, který provedl římskokatolickou církev velmi těžkým obdobím, a to i za cenu, že bude v budoucnu odsuzován. Nic na tom pravděpodobně nezmění ani úplné odtajnění vatikánských archivů pro období druhé světové války, ke kterému pravděpodobně dojde v nejbližších letech.

Vzhledem k probíhajícímu procesu beatifikace Pia XII. se přímo nabízí hypotéza, že pokud by katolická církev měla materiály, které by mohly jméno Pia XII. trvale očistit a rehabilitovat jeho obraz, jistě by ho již prezentovala. V této chvíli je tak nutné se logicky domnívat, že k nějakému zásadnímu objevu ve prospěch Pia XII. nedojde, ba naopak se mohou objevit další kompromitující materiály. Z těchto důvodů také stále nebyl prohlášen za svatého a to i přes dobu, která od jeho úmrtí uběhla.

Summary

The text deals with the politics of the Holy See during the Second World War. The Roman Catholic Church tried to maintain capital position during the war. Vatican also performed in a direction that was trying to keep its politics as a neutral in international position. This work brings a broader context and describes the historical context from which the position of the Roman Catholic Church was based. Rigid Roman Catholic Church was not willing to give up their monopoly on power and better in the first half of the 20th century, tolerating or directly collaborated with fascist regimes. The desire for spiritual leadership comes while the very nature of the Church, which is to spread the faith. The vision of co-creation of national policy, particularly in the areas of education and family law, the Vatican was stronger than the fear of potential risks that the Nazi regime had imagined. Especially for these reasons the agreement was concluded with Germany, which in its essence sanctify Hitler regime and greatly helped him to power.

The main motive of Pius XII. for the stance it took against Germany was strong anticommunism. But whatever the subjective intentions of the Pope any objectively caused emergence of the Second World War that supported the establishment of offensive fascist regime in Germany and in other countries. Yet it was during World

War II German occupation powers referred mainly to stay in the Vatican, Pope Pius XII. the world seen as a holy man, a scholar, a supporter of peace and firm support. These two views accurately describe the view of the person of Pius XII., A holy man, a scholar, a supporter of peace, who through inaction or rather caution bears part of the blame on the scope of the crimes that occurred during World War II.

Today, we cannot say that Pope Pius XII. not exerting efforts to help the victims of National Socialists. However, it is not possible to ignore the unused power of moral authority, which at that time he represented. This fact is very often pushed into the background, especially the defenders of Pius XII. The situation was not easy for the Pope, his sharp condemnation of Nazism, hence its leaders led by Adolf Hitler, however, could prevent the slaughter of millions of innocent victims. But only if the criticism came even before the outbreak of World War II, or in its infancy. While expressing criticism or protest from representatives of some of the Western powers could be seen as part of war propaganda. Expressing pope would be believed, despite the fact that he had a tool to express such disapproval. For example, could excommunicate supreme leader of the fascist regimes.

Although the Holy See decided to silent support and assistance to persecuted Jews who saved thousands of lives. Major speech to the Nazi regime, which wasn't told, could prevent the horrors perpetrated by the Nazis. It is possible that the Catholic Church suffered a significant loss in the short term than it actually was, but in the long run would save far more lives. His silence saved thousands of lives, but killed millions. It is also important to recognize that Pius XII. was the Pope, who performed the Roman Catholic Church in a very difficult period, even at the price that will be frowned upon in the future. Nothing to it is likely to change even full disclosure of the Vatican archives for the period of the Second World War, which will likely happen in the next few years.

Použitá literatura

Besier Gerhard, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo* (Brno, Větrné mlýny, 2008).

Blet Pierre, *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů* (Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001).

Bukey Burr Evan, *Hitlerovo Rakousko: jedna říše, jeden národ*. (Praha, Rybka Publishers, 2002).

Casaroli Agostino, *Trýzeň trpělivosti: Svátý stolec a komunistické země (1963-1989)* (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001).

Coppa Frank J., *Life and Pontificate of Pope Pius XII* (Washington, DC, USA, Catholic University of America Press, 2013).

Coppa Frank J., *Papacy, the Jews, and the Holocaust* (Washington, DC, USA, Catholic University of America Press, 2006).

Cornwell John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* (Praha, BB/art, 2008).

Erbacher Jürgen, *Vatikán* (Praha: Grada, 2012).

Fischer Heinz-Joachim, *Dějiny papežů* (Olomouc: FONTÁNA, 2005).

Fulbrook Mary, *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost* (Praha, Grada, 2010).

Godman Peter, *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS* (Praha, Deus, 2008).

Gordon Thomas, *Papežovi Židé: tajný plán Vatikánu na záchranu Židů před nacisty* (Praha: Knižní klub, 2013).

Halas X. František, *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství: diplomacie Svatého stolce: České země a Vatikán* (Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004).

Halas X. František, *Vztahy mezi státem a církví z hlediska jejich mezinárodního rozměru* (Olomouc, Univerzita Palackého, 2002).

Hebeis Michael, *Černá kniha Církve... A neuved' nás v pokušení.* (Praha, Knižní klub, 2012).

Hrdina Ignác Antonín, *Kanonické právo: dějiny pramenů, teorie, platné právo* (Plzeň, Aleš Čeněk, 2011).

Jäckel Eberhard, *Německé století: historická bilance* (Praha, Argo, 2004).

Jeffers H. Paul, *Temná tajemství Vatikánu: pátrání po záhadách nejtajemnějšího státu na světě* (Praha, XYZ, 2011).

Kent P.C. Lonely, *Cold War of Pope Pius XII : The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943-1950.* (Montreal, QC, CAN, McGill-Queen's University Press, 2002).

Knopp Guido, *Vatikán: moc papežů* (Praha: Ikar, 2003).

Lang Berel, *Post-Holocaust: Interpretation, Misinterpretation, and the Claims of History* (Bloomington, USA, Indiana University Press, 2005).

Luxmoore Jonathan, Babiuch-Luxmoore Jolanta, *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy: studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států* (Praha, Volvox Globator, 2003).

Müller Helmut M., Karl-Friedrich Krieger a Hanna Vollrath, *Dějiny Německa* (Praha: NLN, 2004).

Rother Bernd, *Romania Judaica: Spanien und der Holocaust* (München, DEU: Walter de Gruyter, 2011).

Sánchez M. José, *Pius XII and the Holocaust: Understanding the Controversy* (Washington, DC, USA, Catholic University of America Press, 2012).

Shahrad Cyrus, *Tajemství Vatikánu* (Praha: Brána, 2009).

Šejnman Michail Markovič, *Vatikán mezi dvěma světovými válkami* (Brno, Rovnost, 1949).

Tretera Rajmund Jiří, *Církevní právo* (Praha: J. Krigl, 1993).

Tretera Rajmund Jiří, Záboj Horák, *Slovník církevního práva* (Praha, Grada Publishing a.s., 2011).

Ventresca A. Robert, *Soldier of Christ: The Life of Pope Pius XII.* (Cambridge, MA, USA, Harvard University Press, 2013).

Elektronické zdroje

„Francisco Franco a španělská občanská válka“, internetový časopis Euportál, [http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/820-francisco-franco-a-spanelska-obcanska-
valka.aspx](http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/820-francisco-franco-a-spanelska-obcanska-valka.aspx) (staženo, 15. 7. 2015)

„Konkordát mezi Svatým stolcem a Německou říší“, plný text Říšského konkordátu k dispozici na: [http://www.musculus.cz/tj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-
a-Nemeckou-risi.pdf](http://www.musculus.cz/tj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf),

„Pio XII.“, Oficiální stránky Vatikánu, [http://w2.vatican.va/content/pius-
xii/it/biography/documents/hf_p-xii_bio_20070302_biography.html](http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/biography/documents/hf_p-xii_bio_20070302_biography.html) (staženo 24. 7. 2015).

„The Roman Curia“, Oficiální stránky Vatikánu, http://www.vatican.va/roman_curia/index.htm (staženo 30. 7. 2015).

Seznam příloh

Příloha č. 1: **Telegram belgickému králi Leopoldovi z 10. května 1940 (text)**

Přílohy

Příloha č. 1: Telegram belgickému králi Leopoldovi z 10. května 1940 (text)

František X. HALAS, *Vztahy mezi státem a církví z hlediska jejich mezinárodního rozměru* (Olomouc, Univerzita Palackého, 2002).

Ve chvíli, kdy belgický lid proti své vůli a svému právu vidí již podruhé, že jeho území je vystaveno krutostem války, posíláme s hlubokým dojetím Vašemu Veličenstvu a celému tolik milovanému národu ujištění o naší otcovské účasti. Prosíme Boha, aby se tato tvrdá zkouška skončila obnovením plné svobody a nezávislosti Belgie a udělujeme z celého srdce Vašemu Veličenstvu a jeho lidu Naše Apoštolské požehnání.